

! Demeter Zayzon Mária: Az oroszlán és jelképei. Oroszlán-ábrázolások a művészetek kezdetén. 2013. május. Mss.

Általánosan elfogadott tény, hogy a barlangképek születésétől a napjainkig terjedő időszakban az oroszlán vizuális ábrázolásának rendszeres és folyamatos előfordulása közvetlen szerepet játszott – és játszik - az emberek életében, gondolkodásában, rítusaiban. Az oroszlán-ábrázolások korszakonként, kultúránként természetszerűen különbözőek céljuk, funkciójuk tartalmuk, műfajuk, formájuk tekintetében. Mindezt olyan kulturális jelenségnek tekinthetjük, amely a szimbólumteremtő viselkedés körébe tartozik.

Ott volt az oroszlán már a kezdetek kezdetén, nem csupán az adott élőhely tiszteletet ébresztő „királyi” természeti lényeként, a hatalom és erő megtestesítőjeként, hanem az emberiség paleolit kori, első művészi megnyilatkozásainál, a szimbolikus gondolkodás megjelenésekor, az őskori ember jelkészletének egyik közlési formájaként. Miért az oroszlán (is)? Ennek okát kereshetjük az őskőkorszaki¹ embert körülvevő természetbeni előfordulásában, közös életterükben, akár korai motívumvándorlásban, de olyan elemzések is születtek, amelyek bizonyos egyetemes archetípusnak tekintik e macskaféle csúcsragadozó ábrázolásaiban tetten érhető értékeket, szimbólumokat.

Az ismert legrégebbi, több tízezer éves oroszlán-ábrázolások az őskőkorszaki barlangrajzokon, -festményeken, sziklavéseteken jelennek meg, s e nagyragadozókat olykor az ún. mobiliákon - kisméretű csontfaragványokon, vésett mamut-agyarakon, karcolt kavicsokon - is megörökítették korai ember-őseink. Felfedezésük nem is olyan régi – közel másfél évszázaddal ezelőtt kezdődő és napjainkig tartó története gyakran regénybe illő, s az első hitetlenkedések, bizonytalanságok elmúltával – eleinte kétségek merültek fel a festmények valós életkora tekintetében² – a paleontológusok, archeológusok, művészettörténészek, antropológusok, filozófusok és mások átadták magukat a csodálat érzésének a több ezer, sőt több tízezer évvel ezelőtti művészi alkotások előtt. Tanulmányunkban az oroszlán szociologizálható, kulturális kontextusba illeszthető szimbolikus tartalmának változatosságától lenyűgözve gyűjtöttük és dokumentáltuk

¹ A korszak önálló elnevezése azért volt indokolt, mert egyrészt a 19. század közepétől az ősember- és őslénykutatás elvált egymástól; másrészt pedig, mert a pleisztocén az a korszak, amelyben rendkívül felgyorsult az emberi evolúció, ebben a korszakban vált egyre inkább szembetűnővé az ember jelenléte, tevékenysége. Az őskőkorszak (paleolitikum) során Európában a modern ember (Homo sapiens) kiszorítja a Neander-völgyi embert (Homo neanderthalensis). wikipédia

² Még 1956 után is feléledtek azok a 20. század eleji, ma (1959-ben, írja Henri Breuil) már végképp nevetségesnek tartott érvek, melyek szerint ezek az alkotások (pl. Rouffignac, a száz bölény barlangjában) vagy modern hamisítványok, vagy politikai menekültek tréfái. **Breuil, Henri – Lantier, Raymond: Les hommes de la pierre ancienne.** Nouv. Ed. Paris, 1959. p. 223.

ábrázolásainak arcait a képzőművészet több műfajában, kronológiai és területi elveket követve, a lehetséges legkorábbi kezdetektől napjainkig, a lehetséges legteljesebb földrajzi-kulturális viszonylatban. Itt most a kezdetekről ejtünk szót.

* * *

Egy kis kutatástörténet. Hazai szaktekintélyünket idézzük, amikor megállapítjuk, hogy az őstörténet kutatásának Franciaország az őshazája. „E tudomány nemzetközi nyelve is francia lett. Hamarosan kiterjedt a szomszédos, majd távolabbi országok területére is. Rövidesen kialakult egy tudományág, a paleolitikum művészetének kutatása, amely tulajdonképpen el is vált az ősember korának valódi régészetétől. Szorosan összefonódik a természettudományokkal, a geológiával, a paleoklimatológiával, a paleobotanikával, a paleontológiával, stb.”³ E kutatási terület fejlődését nagyban segítette elő az őskori művészet alkotásainak fokozatos, élénkülő felfedezése, melynek kezdeteiről nem mondható, hogy az idők homályába vesznek. Jóllehet az első utalások a barlangfestészet tényeire a 16. századtól ismertek, hiszen már **Lope de Vega** gyanította a Spanyolország nyugati részén, a Batuecas vad és festői völgyében létező sziklafestményeket -,közülük a legemlékezetesebb a „Las Cabras pintadas” -, s később, a 18. században a spanyol földrajztudós, **Madóz**⁴ is említi ezeket, továbbá, a franciaországi Dordogne-ban található, napjainkra az UNESCO Világörökség⁵ részét képező Rouffignac-barlangot már 1575-ben leírta **François de Belleforest**, s nemkülönben, a szibériai és a távol-keleti sziklarajzok első leírásainak időpontjai is hasonlóan koraiak: a Tom folyó menti sziklarajzokról a 17. században egy névtelenül maradt országjáró adott hírt, majd 1719-ben Nagy Péter expedíciójában **Strahlenberg** (hadifogoly svéd kapitány) foglalkozott ezzel, s visszatérve hazájába kiadta 1730-ban útbeszámoló könyvét: *Das Nord-und Östlich Theil von Europa und Asia. (Az Orosz Tudományos Akadémia expedíciói 1733-1743 között Szibéria kutatására).*⁶ Az oroszországi festett Kapova barlangról 1760-ban számolt be **P.I. Rychkov**. Bö fél évszázaddal később, 1824-ben **I.P.Falk** vezetésével újabb expedíció indult ide, majd néhány évtizedre rá, 1876-ban **Otto Finsch** és **Alfred Brehm** tanulmányozta a helyszínen a híres *Írott szikla* hatalmas, 7-8 ezer éves állatábrázolásait.⁷ Az amerikai kontinensen a mai Mexikó-beli Baja California festett sziklabarlangjait már az 1700-as évek spanyol misszionáriusai is ismerték: **Francisco**

³ **Gábori Miklós: Utószó Leroi-Gourhan, André: Az őstörténet kultuszai** c. könyvéhez, Kozmosz Könyvek, Budapest, 1985. 151, 152. p.

⁴ **Breuil, Henri – Lantier, Raymond:** i.m. p. 256.

⁵ <http://whc.unesco.org/en/list>

⁶ **Okladnyikov, Alexej Pavlovics -Martinov, A. I.: Szibériai sziklarajzok.** Bevezető tanulmány: Hoppál Mihály. Corvina Kiadó, Budapest, 1983. 200 p.

⁷ **Finsch, Otto – Brehm, Alfred: Utazás Nyugat-Szibériában,** 1882.

Javier Clavigero az 1789-ben közzétett *Historia de la Antigua o Baja California* írásában elsőként számolt be a festett sziklamenedékekről, emberi és állati alakok ábrázolásáról.⁸ Európában az első csontra és rénszarvas-agancsra karcolt kőszáli kecskéket, rénszarvasokat, szarvasokat 1833 és 1843 között találták Saléve, Chaffaud (Franciaország) és Thayngen (Kesslerloch-Svájc) barlangjaiban. 1864-ben **E.Lartet** és **H.Christy** feltárta a Le Moustier-t; 1868-ban fedezte fel a spanyolországi Altamira barlangot egy helybeli lakos; 1901-ben **Henri Breuil** a franciaországi Combarelles és a Font de Gaume barlangokat, s a sor folytatható például az afrikai szaharai sziklavésetek 1850-es évekbeli felbukkanásával a francia hadsereg tisztjei, vagy kutatók utazásai során.

Mindezek ellenére csupán a 19. század közepétől-végétől készülnek dokumentált információk az őskori festett barlangokról, vésett/rajzolt/karcolt-sziklákról, -kövekről, csontokról. A híres spanyol Altamira, több száz őskőkorszaki állatrajzot tartalmazó, az őskor „Sixtus-kápolnájának” nevezett,⁹ máig a legjelentősebb és 1985-ben az UNESCO Világörökség részének elismert barlang felfedezését, majd több, dél-franciaországi helyszín feltárását követően a „szakma” még a múlt század ötvenes- hatvanas éveiben is úgy vélte, hogy ilyen karcolt/rajzolt/vésett/festett-képes barlangok jellegzetesen csak Európa észak-spanyol és dél-francia hegyvidéki területein fordulnak elő. Henri Breuil 1959-ben írja, (amikor „a horizont alig terjedt túl Európán” Frobenius szerint), hogy „több mint hatvan éve megsokasodtak a felfedezések a barlangi festmények, rajzok, vésetek, vagy díszített menedékek terén, (...) majd mindegyik Franciaország délnyugati, és Spanyolország északnyugati részén, eléri a jelentős 112-es számot.”¹⁰ A korabeli adatokat, (melyek azóta lényegesen változtak) fel is sorolja, és csoportosítja földrajzi megoszlásuk szerint: „Franciaországban: Dordogne 32, Gironde 1, Charente 2, Vienne 1, Seine-et-Oise 2, Yonne 1, Tarn et Tarn-et-Garonne 2, Lot 7, Pireneusok 16, Hérault 1, L’Ardèche és Gard 8. Spanyolországban: Kantábriában 25, Vielle Castille 5, Andalúziában 4 (melyhez hozzáadhatunk még 35 festett sziklát Levantéből). Dél-Olaszországban: Szicíliában 1. Csehszlovákiában 2, Jugoszláviában 1, Angliában: Bacon Hole”¹¹ (tulajdonképpen Wales, 1912-ben **Sollas** professzor és Henri Breuil tárták fel). Franciaországban további számtalan festett és vésett/faragott sziklára és festményekkel teledíszített falak maradványaira találtak.

⁸ **Mark Rose**: *Cave paintings of Baja California* <http://library.thinkquest.org/J0110374/CavePainting.html> 1999 by the Archaeological Institute of America archive.archaeology.org/online/features/baja/

⁹ A metafora **Joseph Déchelette** francia archeológustól ered, a **Breuil, Henri – Lantier, Raymond**: *Les hommes de la pierre ancienne*. Nouv. Ed. Paris, 1959. könyvében szereplő utalás szerint. (p. 223.) Azóta a Lascaux-barlangra is „ráillesztették” a hasonlatot, lásd például **Windels, Fernand**: *Lascaux. „Chapelle Sixtine” de la préhistoire*. Centre d’études et de documentation préhistoriques, Montignac-sur-Vézère, 1949. 138 p.

¹⁰ **Breuil, Henri – Lantier, Raymond**, i.m. p. 223.

¹¹ Uo.

Ezek azt igazolják, hogy itt szabadtéri alkotások is születtek, mint például Dordogne-ban a szabadon álló szikla-kőtömbökön. A leglátványosabb európai barlangi festményeket az alábbi francia és spanyol barlangok rejtik, az alkotások születésének kronológiai sorrendjében (a visual-arts-cork.com/prehistoric/cave-painting felsorolásában): Franciaországban: Chauvet, Vallon-Pont-d'Arc; Cosquer, (Marseille közelében); Pech-Merle, Cabrerets, (Középső Pireneusok); Lascaux, Montignac, (Dordogne); Font de Gaume, (Dordogne völgyében). Spanyolországban: Cueva de La Pasiega, Cuevas de El Castillo, (Cantabria); Altamira barlang, Santillana del Mar közelében, (Cantabria).

László Gyula *Az ősember művészete* című, 1963-ban megjelent, gazdagon illusztrált könyvében összefoglalta a korabeli kutatók ez irányú ismereteit: Spanyolországból 37, Franciaországból 74 ősi rajzolt-festett **barlang lelőhelyét** sorolja fel, ábrázolja térképen és írja le szövegszerűen, ugyanakkor már közli egy új, meglepő felfedezés hírét Dél-Urálból, Baskíriából a tundraövezet peremén lévő barlangszentélyről. „Eddig azt hittük, hogy a barlangi festészet az észak-spanyol és dél-francia terület sajátja, és szórványosan még Olaszországban és Németországban található. Legújabbban (az 1960-as évek - DZM) az Urálban, Belső-Ázsia felé is: Dél-Urálban, Baskíriában a Kulgan-Tas barlang.” – írja.¹² Jó évtizeddel később **Zolnay Vilmos** megerősíti e bővülés tényét, sőt, több ázsiai, afrikai barlangfestményről is tudósít. „Hosszú ideig úgy vélték, hogy ez a franko-kantábriai terület az őskori művészet szülőföldje. A legújabb felfedezések és feltárások azonban bebizonyították, hogy a barlang- illetve sziklafestészetet a felső őskőkortól a kései újkőkorig, néhol tovább is, méghozzá minden 'műveltségben' művelték.”¹³ A tartós érdeklődésnek és barlangkutatásnak, valamint a korlátlanul fejlődő kommunikációs lehetőségeknek köszönhetően tudásunk **a barlangi művészet térbeliségéről, topográfiájáról** folyamatosan bővül, globálissá tágu, és rég meghaladta az Európa-centrikus nézeteket-ismereteket. Ma már világszerte több száz ilyen, mágikus vagy más elgondolásból készült barlangrajz/petroglifa lelőhelye vált ismertté majd' minden kontinensen - Európában, Ázsiában, Afrikában, Észak-Amerikában, Dél-Amerikában, Ausztráliában-Óceániában, - és állíthatjuk, hogy még sok a fehér folt, a feltérképezetlen vagy dokumentálatlan terület. Henri Breuilnek a 20. század harmincas

¹² **László Gyula:** *Az ősember művészete.* Corvina Kiadó, Budapest, 1968. p. 124.

¹³ **Zolnay Vilmos:** *A művészetek eredete.* Magvető. Budapest, 1983. pp.29-30. „A kelet-spanyolországi Levante, a Tarantói-öböl, Szicília és Afrika barlangfestményei mind későbbi korból valók. Gyakran mutatnak rokonságot a korábbi naturalista művészettel, ezért feltehető, hogy ennek a leszármazottai. Az arktikus térség, az Onyega-tó keleti partja, a Fehér-tenger partvidéke és Skandinávia sziklarajzai korábbi kultúrákból erednek, amelyek a tajga növényzóján, valamint a Bajkál-tó és Ukrajna közötti sztyeppén keletkeztek. Talán ez a kiterjedt, kellőképpen még nem kutatott zóna volt az a terület, ahol a vadászok művészete kialakult.” **Kádár Zoltán,** i.m.

éveiben már tudomása lehetett a barlangrajzok kiterjedtebb földrajzi előfordulásáról, ismerhette **Leo Frobenius** afrikai kutatásait akárcsak 1937-ben megjelent könyvét az európai és afrikai sziklarajzokról,¹⁴ sőt, maga is személyesen kutatta és értelmezte ezeket, például Afrikában 1942 és 1951 között az i. e. 4000-1500-ból származó Tassili-n-Ajjer (Tasszilin-Ádzser) festett sziklái (ezeket 1968 után, a turistaforgalom megindulásával egyidőben vandál rongálások érték), az Adrar des Iforas, Aïr, Ahnet, Hoggar, Ouenat (Núbia,¹⁵ Líbia, Szomália, Algéria), a Harrar (Abesszínia/Etiópia) festett barlangjait és a dél-afrikai festett-rajzolt barlangokat, sziklákat, melyekről tanulmányokat írt, szakmai beszámolókat tartott.¹⁶

Kádár Zoltán meglepőnek találja a festett barlangok elterjedtségét: „megtalálhatók a Bajkál-tó távoli partvidékein – írja -, a dél-uráli Angara-folyó meredek partjain, a Pamír-hegység nyúlványain, egészen a végtelen eurázsiai lösz-síkságokig, Ukrajnától Morvaországon át Aquitániáig és a Kantábriai-hegységig.”¹⁷ A legkiemelkedőbb művekre, úgy tűnik, Franciaország és Spanyolország bizonyos területein bukkantak, s ugyancsak itt fordulnak elő legsűrűbben a kifestett barlangok, és itt vannak (?) a tárgyi emlékek leggazdagabb lelőhelyei. „A régészeti lelőhelyek koncentrációját Eurázsia földrajzi adottságai magyarázzák, amelyek megengedték a viszonylag sűrű betelepülést, egészen Európa nyugati pereméig.”¹⁸ Hozzávehetjük a szibériai sziklarajzokat, és Üzbegisztán, Kazahsztán, Örményország, az arab félsziget, Afrika, India, Kambodzsa, Thaiföld, Kína, Japán, Észak- és Dél-Amerika, Közép-Amerika őskori művészeti leleteit. Miután minden kontinensen és számtalan országban fedezték fel az emberiség e művészeti alkotásait, talán rövidebb lenne az a lista, amelyen az őskori művészeti leleteket nem őrző országok-területek szereplnének.

Létezik immár az ősi festményeket-rajzokat-alkotásokat tartalmazó barlangoknak-sziklamenedékeknek¹⁹ **kontinensek és országok szerinti gazdag adatbázisa**: ilyenek az interneten is elérhető *Rock Art Archives*, s részleteiben elérhetők fejezetei, mint az *African Rock Art Archive*, a *South African Rock Art*, az *American Rock Art Archive*, az *Australia Rock*

¹⁴ **Frobenius, L. – Fox, D.C.:** *Prehistoric rock pictures in Europe and Africa*, New York, 1937. Magyar nyelven megjelent írásai: *Afrikai kultúrák. Válogatott írások*. Gondolat, Budapest, 1981. 401 p.

¹⁵ Történelmi-földrajzi egység, ma két állam területén fekszik: Egyiptom déli, és Szudán északi határvidékén.

¹⁶ **Breuil, Henri:** *The rock paintings of southern Africa*. Published by the Trianon Press for the Abbé Breuil Trust, Paris, 1955; **Breuil, Henri:** *Peintures rupestres préhistoriques du Harrar (Abyssinie.)* Comptes-rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Année 1934, Volume 78, Numéro 2, pp. 225-230. **Breuil, Henri:** *Les roches peintes du Tassili-n-Ajjer*. Arts et métiers graphiques, 1954. 161 p.

¹⁷ **Kádár Zoltán:** *Az őskor művészete*. In: *Művtár I. Művészettörténeti gyűjtemény*. <http://muvtar.wordpress.com/oskor/>

¹⁸ **Kádár Zoltán**, i.m.

¹⁹ Frobenius megjegyzi, hogy a ferdén előreugró sziklákat vagy barlangfalakat a francia tudomány folytonosan 'abri'-ként - hajlék, menedékhely – emlegeti. In *Afrikai kultúrák. Válogatott írások*. Gondolat, Budapest, 1981. 221.p.

Art Archive, a *British Isles Prehistory Archive*, a *China Rock Art Archive*, a *France Rock Art Archive*, az *India Rock Art Archive*, a *Scandinavian Rock Art Archive*, a *South America Rock Art Archive*, a *Rock Art in Britain*, a *Campeche Rock Art Petroglyphs*, az *El Salvador Corinto Cave*, a *Tibetan Rock Art*, a *The Hajar Mountains, Rock Art of United Arab Emirates*, az *Uzbekistan Rock Art* – itt például 140 petroglifa/sziklarajz lelőhelyről tudnak, - s a sor folytatható.²⁰ Igen gazdag szakmai anyagokat ad közre az archeológus **Don Hitchcock** gyűjtőhonnlapja, a *Resources for the study of Palaeolithic / Paleolithic European, Russian and Australian Archaeology / Archeology*,²¹ akárcsak további jónéhány internetes lap. (E tematikus honlapok elérhetőségét/webcímét lásd a teljes kézirat bibliográfiai fejezetének végén).

Sokaságuk és földrajzi elterjedtségük illusztrálására felsorolunk – csupán néhányat - az **őskori művészetet** őrző, nyilvántartott, de nem feltétlenül széleskörűen ismert barlangok, sziklamenedékek közül.²² Legtöbbjük egyenként akár több száz állatképet tartalmaz. E barlangok értelemszerűen hegyvidéki, sziklás, kedvező földrajzi adottságú helyszíneken találhatóak, mint az egyedülállóan csodálatosnak titulált paleolit kori festményeivel a korábban említett Shulgan-Tash, Kapova és Ignatyeva barlangok az Urálban, az Ochtinská Aragonite barlang Szlovákiában, a Tamgaly barlang petroglifái Kazahsztánban (UNESCO Világörökség része), Svédországban Tanum sziklafestményei. Portugáliában a Côa folyó partoldalaiban 17 km hosszan 5 ezer őskori állatábrázolás található, amelyek együttesen a spanyolországi Siega Verde-vel, az Agueda folyó partoldalainak sziklafestményeivel szintén az UNESCO Világörökség részét képezik. Indiában a kőkorszaki ember örökségét, „fiatal”, i.e. 12 000 - 9000-ből származó sziklaművészetét őrző, helyi archeológusok által 1888-tól ismert Bhimbetka barlang Madhya Pradesh körzetben, Bhopaltól délre, szintén szerepel az UNESCO Világörökség jegyzékében. Ugyancsak Indiában található az Edakkal barlang (Kerala); Thaiföld központi részén Petchabun Range-nél és Nakorn Sawan provinciában bukkantak hasonló barlangokra, Malajziában pedig a Tambun barlang (Perak), valamint a Niah barlang festményeire (a Nemzeti Parkban); Indonéziában a Sulawesiföld Maros barlangjai (Kalimantan-nak Sangkulirang területén) tartoznak ide. Afrika: a dél-afrikai Blombos barlangban, Capetown közelében 8000 darab, ősi okker vésett kagylót - a világon ismert legrégebbi – 70-80 ezer évvel ezelőtti – művészi munkát fedeztek fel. A szomáliai Laas Gaal barlang Togdheer régióban 11 000-5000 évvel ezelőtti remekműveket őrzött meg, s e vidék

²⁰ <http://www.bradshawfoundation.com>

²¹ <http://donsmaps.com/index.html#sites>

²² http://en.wikipedia.org/wiki/Cave_painting

több más, hasonlóan régi festményeket őrző barlangjáról érkezett hír. Az *Úszók barlangja Egyiptom*-Új Völgy kormányzóságban úszó embereket ábrázoló közel 10 ezer éves sziklarajzot őriz, melyet 1933-ban a magyar Almásy László fedezett fel. (A rajz egyúttal a klímaváltozás egyik bizonyítékát is jelenti - olvassuk).²³ *Namíbiában* 25 ezer évvel ezelőtt készült hét kőtáblára vésett és festett mértani és állati képeket találtak a Hun hegységben lévő Apollo 11 barlangban. A szaharai Tasszili kutatója, **Henri Lhote** úgy véli, „tizenkét civilizáció követte itt egymást. Erre sehol másutt nincsen példa, és a festett felület nagyságát figyelembe véve, a Tasszilit tekinthetjük az őskori művészet leggazdagabb tárházának.”²⁴ Tassziliban végzett kutatásainak mérlege (első alkalommal 1956-ban végzett itt feltárást): „nyolcszáz sziklafestményt másoltunk le, s ha egymás mellé raknák őket, ezeröttszáz négyzetméteres felületet takarnának be. Pusztá számok (...) nem képesek kifejezni, hogy mivel járultak hozzá a Tasszili sziklafestmények a művészettörténethez és Afrika ősi civilizációinak megismeréséhez.”²⁵ Nem meglepő egy másik őstörténész Afrika-kutató – Leo Frobenius – korábbi, de ugyanilyen fűtött lelkesedése a Murzuk-fennsík öt nagy sziklaképegyüttesének monumentalitása, gazdagsága, épsége iránt.²⁶

Észak-Amerikában, Dél-Kaliforniában az őslakos csumas indiánok festett vagy karcolt sziklarajzai nem régebbiek 2 ezer évesnél. Arizonában közismertek a Grand Canyon petroglifái. Itt hattól nyolcezerig becsülik a sziklavésetek, rajzok helyszíneinek számát. Elsősorban homokkőre és bazaltra karcolt képeket találunk itt, de a sivatagi talajon geoglifákra is bukkantak. Nevadában a Sloan Canyon Petroglyph Site a McCullough Rangetől délnyugatra, Las Vegastól délre található. Először 1997-98-ban, majd 2004-ben tanulmányozták, s 318 díszített sziklafalat vettek itt számba. Szintén Nevadában 1904 óta ismert, majd 1929-től tanulmányozott petroglif-terület Lagomarsino, amely 2229, történelem előtti időkből és újabb keletű rajzokkal díszített sziklafelületet foglal magába. Nevadában Lincoln megyében a Pahrangat National Wildlife Refuge területén található Black Canyonban hét helyszínen közel száz panelt létét rögzítették. Dél-Amerikában, Mexikóban Juxtlahuaca és Oxtotitlán (Guerrero) két olyan barlang, amelyek i.e. 900 - 500-ban készült egyedülálló olmék festményeket őriztek meg. A mexikói Yucatán Loltun barlangjában a legszebb maja sziklaképekből és vésetekből kaphatunk ízelítőt. Mexikóban az ősi maja Chichen Itza város emberáldozatainak színhelyén, Sacred Cenote-ben (Quintana Roo)

²³ The remote Cave of Swimmers is located at Wadi Sura in the mountainous Gilf Kebir plateau of the Sahara, Africa, in southwest Egypt near the Libyan border. <http://www.bradshawfoundation.com/africa/index.php>

²⁴ **Lhote, Henri:** *Sziklafestmények a Szaharában*. Gondolat, Budapest, 1977. p. 81.

²⁵ Uo, p. 22.

²⁶ **Frobenius, Leo:** *Afrikai kultúrák. Válogatott írások*. Gondolat, Budapest, 1981. p. 349.

hatalmas mennyiségű ősi arany és jáde műtárgyat találtak. Guatemalában gazdag szokatlan maja archeológiai emlékekben és leletekben Naj Tunich (Peten), s a barlang belsejében található az egyetlen ismert falazott sírhely, sziklavészetekkel, feliratokkal. Argentínában a Cueva de las Manos barlang (Santa Cruz, a Pinturas folyó völgyében) a falaira festett, gyakorta stencilezett kézlenyomatairól híres, valamint sok más, 9000 évvel ezelőtti rajzról: emberek, guanakók, nanduk, **macskafélék** és más állatok rajzai láthatók itt, valamint geometriai formák, cikcakkos minták, a nap ábrázolásai és vadászjelenetek. (wikipédia). Peruban a Tambolic barlangok (Amazonas) több mint tízezer darab 6000 éves barlangfestményről nevezetesek. A szintén perui Toquepala barlangok (Moquegua vagy Tacna) a közel 7650 éves pazar festmények csoportjáról híresek. Brazíliában a Serra da Capivara Nemzeti Parkban látható élénkvrös színű sziklarajzok korát 28 ezer és 50 ezer év közöttinek vélik. A brazíliai Pedra Furada természetes menedéken szintén ősi – 26 - 22 ezer éves - sziklarajzokra bukkantak törött falmaradványokon, s úgy tűnik, ezek a kontinens legrégebbi barlangművészeti emlékei.²⁷ Ausztrália: a Dél-Ausztráliában található Koonalda barlang 20 ezer éves, őslakosoknak tulajdonított barlangi művészete több ezer négyzetméterre terjed ki. Az egyes források szerint mindmáig legrégebbinek tartott ausztráliai sziklarajz 30 ezer évvel ezelőtt született az Észak-Ausztráliai Ubirr-ban (Arnhem Land). Későbbi munkákat - a 17 ezer éves Bradshaw²⁸ figurális sziklafestményeket - Nyugat-Ausztrália Kimberley régiójában fedezték fel, ezek az óceániai művészet legrégebbi ismert emlékei, de más források szerint ismertek innen 40 000 ezer évvel ezelőtti állatábrázolások is. (wikipédia). Ausztrál archeológusok 2012-ben fedeztek fel szintén ősi, faszénnel festett sziklafestményeket Narwala Gabarnmang területén, melyek 28 000 évesnek bizonyultak, s további, „világviszonylatban legkiterjedtebbnek” feltételezett sziklarajzok területéről van tudomásuk Jawoyn régiójában – ezt szintén a Sixtus-kápolna metaforájával illették. Eközben archeológusaik mindmáig hiányolják a más országokban már elkészített nemzeti sziklaművészet-leltárt, adatbázist, amelyet „harmadik archívumnak” neveznek, az írott dokumentumok és az oral history mellett, s amellyel kapcsolatos stratégia kidolgozását is sürgetik - miként **Paul Taçon**, a Griffith University archeológus professzora teszi.²⁹

Habár számtalan brit bizonyítéka ismert az ottani prehistorikus korszaknak, ez nem vonatkoztatható a sziklaművészeti emlékekre is. Ennek ellenére a 2003-ban a

²⁷ <http://whc.unesco.org/en/list/606>

²⁸ A névadó felfedező 1891-ben bukkant rájuk.

²⁹ <http://www.creativespirits.info/aboriginalculture/arts/aboriginal-rock-art>

Nottinghamshire-i Church Hole Cave-ben (Creswell Crags Gorge) felfedezett, felső paleolitikum-beli sziklavészet és dombormű igazolja, hogy az itt élő vadászó/halászó/gyűjtögető közösségek a jégkorszak kemény körülményei között is gyakorolták a sziklaművészetet, valószínűleg ugyanolyan céllal, mint a 'melegebb' dél-európai vidéken élő társaik. A Málta szigetén lévő, 1885-től ismert Ghar Dalam barlangban olyan állatok képével szembesülhettünk (a múlt idő arra vonatkozik, hogy hírek szerint „nemrég” vandalizmus áldozatai lettek - DZM), mint a törpe-elefánt, a víziló, a szarvas és mások, amelyek a jégkorszak végén rekedtek a szigeten. A franciaországi La Marche barlangban (Vienne) 15 ezer éves festmények láthatóak, amelyek olyannyira realiztikusak és aprólékosan kidolgozottak, hogy eredetiségükben szintén sokáig kételkedtek.³⁰ Ismertek svájci őskori festményeket tartalmazó barlangok is, mint Wildkirchli, és ilyen az olaszországi szicíliai Palermo melletti Addaura barlang.³¹ 2010. júniusi hír volt, hogy francia kutatók és román barlangászok felfedezték Közép-Európa legrégebbi barlangfestményét az erdélyi szigetegységben található Coliboaia barlangban, ahol a festmények kora meghaladhatja a 30 ezer évet; így sokkal régebbiek, mint a harminc évvel ezelőtt felfedezett romániai Cuciu (Kocsoládfalva) barlang falfestményei: a két állatábrázolás.³² Jelentősége, hogy bár Európa nyugati részén háromszáznál is több helyszínen látható barlangrajz, Közép- és Kelet-Európa nem bővelkedik őskori művészeti örökségben.³³ Magyarországon a Szeleta barlangban találtak neolitikumi kerámialeleteket, s az ott talált faunára vonatkozóan **Hillebrand Jenő** megjegyzi, „hogy ez túlnyomólag barlangi medvéből áll, melynek csontjai a barlang összes diluviális rétegeiben előfordulnak. ...Elvéve még a következő állatok csontjai találhatóak: barlangi oroszlán, barlangi hiéna, ló, szarvas, valószínűleg rénszarvas is, szarvasmarha, disznó, farkas, és egy kisebb ragadozó csontjai.”³⁴ Ugyanakkor az ország területe gazdag olyan régészeti leletekben, amelyek a helyi népesség³⁵ vagy jóval későbbi korban a népvándorlás-kori átutazók – például szkíták - művészeti tevékenységére vallanak.³⁶

³⁰ <http://www.wondermondo.com/Attractions/Caves.htm>

³¹ **Zolnay Vilmos**, i.m.

³² MTI

³³ MTI

³⁴ **Hillebrand Jenő**: *Jelentés a Szeleta-barlangban 1909. év nyarán végzett ásatásokról*. In: Közlemények a Magyarhoni Földtani Társulat Barlangkutató Bizottságából. Különnyomat a Földtani Közlöny XL. (1910.évi) kötetéből. pp. 652-653.

³⁵ **Visy Zsolt – Nagy Mihály (szerk.)**: *Magyar régészet az ezredfordulón*. NKÖM Műemléki Főosztály, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003. 493 p.

<http://www.scribd.com/doc/75307086/Magyar-Regeszhet-Az-Ezredfordulon>

³⁶ Részletekről lásd a *Magyarország régészeti topográfiája* tíz kötetét.

Bővültek ismereteink az emberiség legősibb képzőművészeti emlékeinek **életkoráról** is, többek között a datálás, időhatár-megállapítás technikai módszereinek fejlődése következtében. Leggyakrabban a radiokarbon-módszerrel: szerves anyagok kormeghatározása a C14 radioaktív szénizotópos korbecsléssel állandó felezési idejű bomlásának alapján, vagy a pollenanalízis, a tephrokronológia, a dendrokronológia, stb. keltezésével. „A radiokarbon-vizsgálathoz hasonlóan a thermolumineszcens – TL, hőhatásra fényt kibocsájtó - alapú keltezési módszer is a radioaktív bomláson alapul, ám (...) mégis eltér attól (...) itt nem kibocsájtott, hanem elnyelt sugárzást mérnek a fizikusok.”³⁷ Jellemző az ismeretek bővülésére, hogy míg 1976-ban egy nizzai szaktudományos konferencia alkalmából szervezett kiállítást „*A hárommillió éves emberi kaland*”-nak nevezték el, 1991-ben egy másik, brüsszeli kiállítás címe már „*Az ötmillió éves emberi kaland*” lett. Tehát 15 év alatt az azóta felfedezett leletek alapján már kétmillió évvel korábbra datálhatták az alkotó ember történelmét. Nem tudhatjuk, hogy mit hozhatnak a legújabb archeológiai kutatások és a mind pontosabb és mérvadóbb kronológia-számítások.³⁸

Az olasz archeológus és kognitív pszichológus **Licia Filingeri** az oroszánt ábrázoló őskori barlangrajzok európai lelőhelyeivel foglalkozik elmélyülten a *Paleolithic Art Magazine* 2001. októberi számában közzétett tanulmányában.³⁹ A '80-as években született írásokban úgy vélték, a legrégebbi barlangképek legfeljebb harminc-negyvenezer esztendősek lehetnek. A 2000. év elején már jóval korábbiaknak gondolták a legrégebbi ősi „művészi” alkotásokat. „A tudósok ezt a folyamatot eddig 45-50 ezer évvel ezelőtre tették, ám német kutatók már régóta kételkednek ebben a képzeletbeli határvonalban. Most viszont angolszász régészek „vadászterületén”, Dél-Afrikában is kétségkívül olyan leletek bukkantak elő, amelyek cáfolják a 45-50 ezer éves korszakhatárt, és minimum harmincezer évvel korábbra datálják az elvont, jelképes gondolkodás kezdetét”- olvassuk a 2004-es *National Geographic* cikkében. A korábban említett dél-afrikai **Blombos** barlangról van szó, amely a világon ismert legrégebbi – 70-80 ezer évvel ezelőtti – művészi munkát rejt: ősi okker véseteket feltételezeten nyakláncként használt kagylókon.⁴⁰ Minden újabb lelet felfedezése és értelmezése megrengeti

³⁷ **Bánffy Eszter:** *Keltezési módszerek.* In: *Magyar régészet az ezredfordulón* NKÖM Műemléki Főosztály, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003. p.

<http://www.scribd.com/doc/75307086/Magyar-Regesztet-Az-Ezredfordulon>

³⁸ **Chirica, V. – Boghian, D.:** *Arheologia preistorică a lumii. Paleolitic – mezolitic.* Helios, Iași, 2003. 293. p.

<http://www.cimec.ro/Arheologie/arheologia-moldovei/Arheologia-preistorica-a-lumii-paleolitic-mezolitic-I.pdf>

³⁹ **Filingeri, Licia:** *A mousterian sculpture of the European lion: between myth and ritual (The lion in the representation: from the Paleolithic to the historical times.)* In: *Paleolithic Art Magazine. Europa.* 2001. oct.

<http://www.paleolithicartmagazine.org/pagina65html.html>

⁴⁰ <http://www.wondermondo.com/Attractions/Caves.htm>

a szimbolicitás időbeli archeológiai határainak tudományos felfogását. (Nem beszélünk itt arról az elméletről, amely a szimbolikus gondolkodás megjelenését a nyelv megjelenésének kezdeteihez köti – mint például Christensen L. és Warburton D.).

Az időbeli elsőbbségért máris vetekszik Dél-Afrikával Tanzánia, díszített strucctojás-leleteivel, a strucctojás-héj darabkákból készült füzérral és egyéb „műtárgyakkal.” A tanzániai füzérek felfedezői szerint leleteik tisztán dekoratívak, vagyis elvonatkoztató és szimbolikus gondolatokat feltételeznek, sőt, „Marokkóban, Izraelben és Németországban számos helyen találtak olyan leleteket, amelyek használata arra utal, hogy nem közvetlen használati eszközök voltak, hanem ott kultikus célra, valamilyen „elvont gondolat” jegyében készítettek tárgyakat, **akár 100-200-300 ezer évvel ezelőtt is**; s egyre több tudományos kutató szerint **tolódik hátra az az idő, amikor a szimbolikus gondolkodás megjelent a Földön.**”⁴¹ (Kiemelések DZM). **A. D. Sztoljar** orosz régész írja: „...a 'természetelvű' állatábrázolás megszületése körülbelül 200 000 évvel ezelőttre keltezhető. Csúcspontja viszont a Neander-völgyi ember korszakára esik, az e korból ránk maradt leletek teszik lehetővé, hogy a folyamat fejlett stádiumának részletes jellemzését adjuk az életjelenségek összefüggő láncolatának formájában.”⁴²

Még 2012 júniusában is folytatódott a vetélkedés az **időbeli világsőbbségért**, most Franciaország és Spanyolország között, a Chauvet 37 ezer éves és a kantábriai El Castillo barlang 41 500 éves festményei kapcsán, noha a *National Geographic* szerzője emlékeztet a brit archeológus **Alistair W.G. Pike**⁴³ megjegyzésére is, miszerint az afrikai leletek jóval korábbiak, 70 -100 ezer évesek.⁴⁴ Mivel valóságos médiaszenzációt jelent egy-egy újabb kormegállapítás vagy régészeti lelet előkerülése, s mivel ezek valószínűsége igencsak magas, tartózkodunk időrend felállításától, viszont ajánljuk az érdeklődők figyelmébe a **Jeremy Norman** által összeállított kronológiai adatbázist.⁴⁵

Megoszlanak a vélemények több olyan, néhány százezer éves lelet kapcsán is abban, hogy ezek geofaktok-e, természetes geológiai folyamatok eredményei, avagy kézzel megmunkált darabok. Így történik a németországi Most melletti Homok-csúcson talált 200-250 ezer éves, vagy a marokkói Tan-Tan város közelében feltárt 500-300 ezer éves⁴⁶, s

⁴¹ http://www.ng.hu/Civilizacio/2004/04/A_vilag_legreggebbi_ekszerai_75_ezer_evesek

⁴² **Sztoljar, A.D.:** *A képzőművészeti tevékenység genezise és szerepe a tudat kialakulásában. (Javaslatok egy probléma megoldásához).* In: *A művészet ősi formái.* Gondolat Kiadó, Budapest,1982. 47. p.

⁴³ University of Bristol, U.K.

⁴⁴ **Szegő Iván Miklós,** *National Geographic*, 2012. 06.15.

⁴⁵ **Norman, Jeremy:** *From Cave paintings to the Internet, Chronological and Thematic Studies ont he History of Information and Media* <http://www.historyofinformation.com/index.php>

⁴⁶ **Robert G. Bednarik.** 2003. *A figurine from the African Acheulian.* *Current Anthropology* 44 (3), pp. 405-13.
Robert G. Bednarik. 2003. *The earliest evidence of paleoart.* *Rock Art Research* 20 (2): pp. 89-135.

ugyanígy a Golan-fennsík északi részén, az izraeli Berekhat Ram⁴⁷ településnél 1981-ben talált, 230 ezer évesre becsült, emberi (női) alakra emlékeztető kőtárgyak esetében. **Tia Ghose**, az *NBC* tudományos híreinek szerkesztője összefoglalta néhány afrikai országban feltárt, közel 2 millió éves eszközök történetét: a Konso/ Etiópában az elmúlt két évtizedben kiásott ősi eszközök 1,75 millió évvel ezelőtt készültek. A tudósok nemrég olyan, ehhez hasonló eszközöket fedeztek fel a kenyai Turkana tó közelében, amelyek 1,76 millió évesek, s amelyeket azóta geokronológusok (radioaktív izotópos kormeghatározás eredményeinek értelmezésével foglalkozók) vizsgálják.⁴⁸ Újsághír?, hogy a legidősebbnek vélt művészi alkotásra 1989-ben, az amerikai Idaho államban – kútásás közben – találtak: „ha igaz, kétmillió éves (!) kőzetből hoztak felszínre egy vasoxid-lerakódás által borított, tehát igen régóta a föld alatt pihenő kis kőszobrot.”⁴⁹ **Gábori Miklós**, az ősember-kutatás európai hírű tudósa, magyar őstörténész *Az ősember útjain* című könyvében írja: „Még az Archanthropus-Pithecantropus kezdte készíteni a legprimitívebb kavicseszközöket, kb. 400-500 ezer évvel ezelőtt....A legrégebb kavicseszközök valahol Afrika egyenlítői tájain alakultak ki, aztán az emberrel együtt elterjedtek észak felé. Marokkó, Algéria területén már 'fiatalok' – később átjutottak Európa déli, tengerparti részeire is. A fiatalabb kavicseszközök már alig idősebbek 200 ezer évnél.”⁵⁰

Ennek kapcsán az a kérdés is felmerül, hogy **hosszú fejlődés eredménye-e a művészi alkotás képessége**, avagy „minden előzmény nélkül pattant ki távoli őseink fejéből az isteni szikra”? **Miként jelent meg a szimbolikus gondolkodás egy beszéd/szavak nélküli és írástalan korban?** Márpedig „a szimbolikus gondolkodás az alapja a barlangi festészet, a testdíszítés, az úgynevezett társadalmi viselkedésmód létrejöttének” - nyilatkozta **Christopher S. Henshilwood**, a fokvárosi Dél-Afrika Múzeum munkatársa.⁵¹ „Tárgyaikat jelképekkel díszítették, ami egyértelműen az absztrakt és kreatív gondolkodás

Resources for the study of art history. Part 1 Prehistoric Art

Rincon, Paul (2003-05-23). "Oldest sculpture found in Morocco". BBC. <http://news.bbc.co.uk/1/hi/sci/tech/3047383.stm>. Retrieved 2008-12-22.

⁴⁷ Tekintve, hogy két réteg hamu alatt találtak rá, a tephrokronológia módszerét alkalmazták, mely szerint legalább 230 ezer éves. Ha a tárggyal valóban női figurát akartak ábrázolni, akkor az ábrázoló művészet legrégebbi archeológiai leletével van dolgunk. Így nem a modern ember, hanem a vadászó-gyűjtögető, acheuli eszközhasználó Homo erectus készítette. Az erre a korra (már) jellemző esztétikai érzékenységre más bizonyítékok is vannak, annak ellenére, hogy meggyőző archeológiai példákat csak a modern emberek alkottak, 50 ezer évvel ezelőtt. wikipedia

⁴⁸ **Tia Ghose**: *Oldest stone hand axes unearthed*. Science on NBC News

http://www.nbcnews.com/id/50620121/ns/technology_and_science-science/#.UQhCwGeKx8E

⁴⁹ *Kárpáti Igaz Szó Online*, 2004. okt. 28

⁵⁰ **Gábori Miklós**: *Az ősember útjain*. Táncsics kiadó, Budapest, 1974. 202 – 203.p.

⁵¹ Forrás: mindentudas.hu/mindentudasegyetem/ cikkek/20040816acsigak.html - 20k. Hivatkozik rá **Georgina Gravel (álnév)**: *A Kozmosz játéka: az ember*. <http://www.vilagtortenelemhajnala.eoldal.hu/>

megnyilvánulása.”⁵² Az elismert angol archeológus **Anthony Sinclair**⁵³ pedig kijelentette: úgy véli, a művészi képességek hosszú fejlődés nélkül, hirtelen, robbanásszerűen, eruptív módon alakultak ki az emberben.⁵⁴ Más elmélet az alkotóképesség fokozatos kialakulását feltételezi, ám eközben – bírálja őt A. D. Sztoljar – „axiomaként kezeli ennek a gondolkodásformának az eredendő meglétét.”⁵⁵ Ugyanő így fogalmaz: „Azt a rajzot, amely kifejezően ábrázol egy szilárdan kikristályosodott elvonatkoztatott általánosító képet, nem tekinthetjük a legelső ábrázolási kísérletek természetes eredményének. Egy ennyire kimunkált, kontúrvonallal ábrázolt profilkép történelmileg csakis rendkívül hosszú, sajátosságos tapasztalat eredménye lehetett...”⁵⁶ **Jean Piaget** svájci pszichológus és ismeretelmélet-teoretikus úgy vélte, hogy a fogalmi-szimbolikus rendszer eredete a belső szenzomotoros mintaképekben, sémákban gyökerezik⁵⁷ - utal rá Licia Filingeri, ugyanakkor vitatkozik is e nézőponttal, és elfogadhatóbbnak látja **Wilma Bucci**, a kognitív pszichológia képviselőjének hipotézisét, mely szerint **az emberiség eredeténél a még ki nem alakult beszélt-nyelv helyett olyan „szubszimbolikus nonverbális prototipikus” képeket használnak, amelyek az érzelmek metaforikus kifejezését szolgálják.**⁵⁸ (Kiemelés DZM). A modern ember biológiai kialakulási szakaszainak máig vitatott kérdéskörének elemzői érdekes meglátásról tesznek tanúbizonyságot, amikor ezzel egyidejűleg a nyelv eredetét, az „univerzális emberi képességek/kulturális diverzitás” kérdését firtatják. „A 18. században az emberiség eredetéről szóló poligenézis/ monogenézis-vita szerepét fokozatosan a nyelv eredetéről szóló, hasonló nevű vita veszi át, miközben a közbeszédből nem tűnik el az előző vita sem. Ez a kettős szemléletmód teszi majd lehetővé, hogy az ekkori szerzők az emberiség biológiai poligenézisét és a nyelv poligenézisét *együttesen* érvényesnek tartva kezeljék az univerzális emberi képességek/ kulturális diverzitás kettősséget, mint ezt majd – részben – Herder teszi is

⁵²**Gravel, Georgina:** *A Kozmosz játéka: az ember. A negyedik korszak hajnala*
http://www.vilagtortenelemhajnala.eoldal.hu/cikkek/europa---4_-resz.html

⁵³ <http://www.liv.ac.uk/sace/organisation/people/sinclair.htm>

⁵⁴ *Kárpáti Igaz Szó Online*, 2004. okt. 28

⁵⁵ **Sztoljar, A.D.:** *A képzőművészeti tevékenység genezise és szerepe a tudat kialakulásában (Javaslatok egy probléma megoldásához)*. In: *A művészet ősi formái*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1982. p. 35.

⁵⁶ Uő, i.m. p. 43.

⁵⁷ **Filingeri, Licia:** *Birth of symbolic thought*. In: *Paleolithic Art Magazine*, 2007. december
<http://www.paleolithicartmagazine.org/pagina119.html>

⁵⁸ **Bucci, Wilma:** *Psychoanalysis and Cognitive Science: A multiple code theory*. Guilford Press, New York, 1997.

az ember közös veleszületett nyelvteremtő képességének feltételezését a különböző nyelvek és a rájuk épülő kultúrák empirikus tapasztalatával ötvöző elméletében.”⁵⁹

* * *

A szimbolikus gondolkodás megjelenéséről különböző elméletek születtek, mint sajátosan jellemző emberi tulajdonságról. Ez eleve az emberi gondolkodás alapstruktúrája. Szakkonferenciák, virtuális szimpóziumok kurrens anyagaival találkozhatunk az interneten is. Licia Filingeri rámutat: már maga a tény, hogy a kőkorszaki ember eltemette halottait, szilárd bizonyítéka a szimbolikus gondolkodásnak, s szorosán kapcsolódik az érzelmi élethez.⁶⁰ Henshilwood, akit szintén foglalkoztat a szimbolikus gondolkodás kialakulásának kérdése, tisztázza, mit is jelent ez: „A szimbolikus gondolkodás abban mutatkozik meg, hogy az emberek úgy használnak egyvalamit, hogy az valami mást jelentsen. Az eszközöknek nem csupán gyakorlati céljuk van. Az okkert felszereléseik, sőt önmaguk díszítésére használták. Ez olyan valaminek a szimbóluma, amit mi nem értünk, de arra utal, hogy ezek az emberek rendelkeztek az artikulált beszéd képességével, hogy felfoghassanak és közölhessenek ilyen szimbólumokat.”⁶¹ Az izraeli Khavcekh barlangban 100 ezer éves, vörös okkerrel fedett emberi csontokra bukkantak, s ebből a felfedező a színekhez társított szimbolikus gondolkodás létére következtettek – utal rá Licia Filingeri. Állítja, hogy mivel a szimbolikus gondolkodás az elvonatkoztatás különböző szintjeit feltételezi, igen valószínű, hogy az ember, még a beszélt-nyelv kialakulása előtt eljutott gondolatban, tehát konkrét megnyilvánulásaiban is, az absztrakció legmagasabb csúcsaira.⁶²

Elfogadott állítás, hogy a szimbólum az emberi kommunikáció egyik alapfogalma. A szimbólumhasználat sajátos célja – taglalja Filingeri -, hogy kommunikációs folyamat részeként, s egyúttal – a verbális nyelv hiányában – a jelölő és az ábrázolt jelkép közötti viszonyként, hogy kapcsolatot teremtsen mentális és materiális között. Adott konkrét tárgy szimbólumként való pontos használata mások számára ismertté, társadalmilag elfogadottá és azonnal érthetővé válik. Így hát, informatív célból, szigorúan kognitív ismeretként az a célja,

⁵⁹ **Mester Béla:** *A politikai közösség koramodern fogalma. John Locke előfeltevései.* In: *Kellék. Filozófiai folyóirat*, 2001. 17.sz. <http://kellek.adatbank.transindex.ro/?cid=172>

⁶⁰ **Filingeri, Licia:** *Birth of symbolic thought.* In: *Paleolithic Art Magazine*, 2007. december <http://www.paleolithicartmagazine.org/pagina119.html>

⁶¹ *The New York Times*, december 2, 2001, idézi **Filingeri**

⁶² **Filingeri, Licia:** *Birth of symbolic thought.* In: *Paleolithic Art Magazine*, 2007. december <http://www.paleolithicartmagazine.org/pagina119.html>

hogy „moderálja” az érzelmeket.⁶³ **Jan Assmann**, könyvében – *A kulturális emlékezet* – megfogalmazza nézetét arról, hogy „minden kultúra kialakít valami olyasmit, amit az adott kultúra konnektív struktúrájának nevezhetünk. Összefűző és elkötelező hatását ez két síkon – a társadalmi és az idődimenzióban – fejt ki.”⁶⁴ Az őskori ábrázolások valószínűleg ezt a szerepet is betölthették, még akkor is, ha az első szakaszban például az állatfigurák csak jelek. „A társadalmak azáltal formálják önelképzelésüket s teszik nemzedékeken át folytonossá identitásukat, hogy kialakítsák az emlékezés kultúráját; ezt pedig – s számunkra ez a pont a döntő – a legkülönbébb módon teszik.”⁶⁵

Az ennyire réginek minősülő leletek a **rajzok készítőinek kilétével** kapcsolatban is felvetnek izgalmas kérdéseket. „A 200-250 ezer évvel ezelőtről fennmaradt kőszközöket eolitoznak nevezik, hajnal-köveknek. Nem könnyű eldönteni róluk, hogy mesterségesen készített szerszámok-e, vagy a természet formálta őket vágásra, kaparásra alkalmassá. Sokáig nem is hitték, hogy emberi munkák lennének. A nemrégiben előkerült figurális kövek – a legrégebb fennmaradt művészi alkotások – egyidősek ezekkel az eolitokkal.”⁶⁶ Eleddig elfogadott tény volt, hogy az őskori művészet a jégkorszak vadásznépeitől ered, ám az előzőekre tekintettel a szakértők arra következtetnek, hogy ha a barlangrajzok, ősi alkotások ennyire régiek, akkor „elképzeltető: nem az első modern emberek, hanem még a Neander-völgyiek készítették azokat (...) 41 500 éve még Neander-völgyiek is éltek Észak-Spanyolországban. A most azonosított jelek vagy arra utalnak, hogy közvetlen elődeink, a modern emberek előfutárai már kultúrájuk elemei között tudhatták a barlangrajzokat, ugyanakkor elképzeltető az is, hogy itt, Észak-Spanyolországban fejlődött ki e művészetük, méghozzá éppen a Neander-völgyiekkel versenyezve, az ő kultúrájukra válaszolva, reagálva. Sőt, **most már annyira réginek minősülnek a leletek, hogy akár azt sem lehet kizárni, hogy maguk a Neander-völgyiek készítették a barlangfestményeket.**”⁶⁷ (Kiemelés DZM)

⁶³ **Filingeri, Licia:** *The running of the time in the mental and material representation of the paleolithic man* (October, 2002)

⁶⁴ **Assmann, Jan:** *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban.* Atlantisz Kiadó, Budapest, 2004. 16. p.

⁶⁵ **Assmann, Jan,** i.m. 18.p.

⁶⁶ **Zolnay Vilmos,** i.m. p. 552.

⁶⁷ **Szegő Iván Miklós,** *National Geographic*, 2012. 06.15. (Egy blogger a témáról: „Az is egyértelmű, hogy a 30-40 ezer éves sziklarajzokat, szikla-karcokat nem pattintott kövekkel hadonászó félmajmok készítették. Lassan oda is eljutunk, hogy megkérdőjelezzük, hogy az "egyetlen fajba" sem sorolható humanoidok voltak-e az elsők...”). <http://canadahun.com/forum/archive/index.php/t-22888-p-3.html>

Tárgyválasztás: a barlangi, őskori művészet tárgyát, vezérmotívumait legtöbbször és elsősorban állatok jelentik. Sok a karcolt állatábrázolás, megjelennek a késői jégkor állatai, mondhatni „az összes vadászatra méltó állatot megmintázták”, „ehető állatokat és olykor ragadozókat.” „A festmények egy része a jégkorban kihalt, vagy messze északra vándorolt állatot ábrázol (pl. mamut, barlangi medve, rénszarvas), más része pedig olyat, amely Európában jóval a festmények felfedezése előtt kihalt vagy elvándorolt (vadló, orrszarvú, őstulok).”⁶⁸ E barlangképek, vizuális szimbólumok „valóságos időkapszulák”, az akkoriban ténylegesen, fizikailag létező, mára eltűnt állatvilágot ismertetik. Az archeológiai kutatások állatcsont-leletei is bizonyítják a „lefestett” fauna valóságos létezését. Így például a csehországi Pavlov-i és Dolní Věstonice-i ilyen irányú archeológiai kutatások eredményeit olyan táblázatokban és grafikonokon ábrázolják, amelyek adatokat szolgáltatnak arról, hogy milyen állatok csontjaira bukkantak, és milyen arányban? Többek között, bár nem nagy gyakorisággal, de **oroszlán is előfordult (*Panthera spelaea*), tehát az őskori alkotók közvetlen tapasztalat alapján ábrázolták ezeket.**⁶⁹ Az őskori oroszlánképzet reális alapjai tehát (most még) a természetben észlelt megfigyelésből erednek. Ezt az időszakot tömören ekképp írja le **Roska Márton**: „A jégkort felváltja a steppék ideje, az életlehetőségek megjavulnak, a diluviális periódus felső harmadának az elején vagyunk. Az ember élete nagy területen játszódik le. Most is halászik és vadászik, de éppen mert a steppék idejét éli, felhagy eddigi nehezebb szerszámaival és fegyvereivel, könnyebbeket készít részint tűzkőből, jórészt csontból, az életkörülmények rávezetik a távolabbra ható fegyverek készítésére, megteremti a művészetet barlangi karcolt és festett rajzokban, domborműben, kerek szobrászatban, karcolt díszítésekben stb. Ennek az új művelődési fokozatnak a neve a művelődéstörténetben aurignac-i, képviselője az aurignac-i ember, aki a crô-magnoni típusú emberfajhoz tartozik.”⁷⁰

A kanadai *Természettudományi Múzeum* munkatársa a 2 millió évig tartó negyedkor észak- és dél-amerikai állatai közül az amerikai oroszlánt (*Panthera leo atrox*) a legnagyobb ragadozók közé sorolja. Életterük Alaszkától és Yukontól délre egészen Peruig terjedt. Az amerikai és a barlangi oroszlánok kb. 10 000 évvel ezelőtt pusztultak ki, valószínűleg a prédaállataikat jelentő nagytestű növényevők ezt megelőző kipusztulása miatt, és az eléggé speciális vadászati és étkezési szokásaik miatt. Az a barlangi oroszlán-állomány, amelyből az amerikai oroszlán is származik, valószínűleg Szibériából érkezett Alaszkába a második észak-

⁶⁸ **László Gyula**, i.m. p. 57.

⁶⁹ Data: http://is.muni.cz/th/150353/prif_b/Prilohy.pdf

⁷⁰ **Roska Márton**: *Erdély őskora* http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf9295.pdf

amerikai, illinois-i eljegesedés idején (...) Az utolsó eljegesedés korában az oroszlánok élettere délkeleten Floridáig, délen Mexikóig és Peruig terjedt. Valószínűleg az eléggé sűrű erdőségek akadályozták meg abban, hogy Kanada keleti és az Egyesült Államok területének északkeleti részére is eljussanak.⁷¹

Az őstörténészek a barlangokban és a szabad ég alatti sziklamenedékekben feltárt állatfestmények sokaságát, akárcsak a kő- vagy csontlapocskákra karcolt rajzokat minden esetben leltárba vették, repertóriumokba, műjegyzékekbe rendezték, bár néhány archeológiai ásatás kezdeti szakszerűtlensége okozta károkról is tudomást szerezhettünk.⁷² A franciaországi Font de Gaume-ban felfedezett mintegy 200 festmény és rajz, akárcsak Les Combarelles-ben a több mint 300 rajz „száznál több lovat, 37 bölényt, 19 medvét, 14 rénszarvast, 13 mamutot, kisebb számban kőszáli kecskét, őstulkot, szarvast, oroszlánt, rókát, orrszarvút, halat, kígyót”⁷³ ábrázol. (Kiemelés DZM). Elbeszélő jellegű jelenetek, kompozíciók szintén előfordulnak: vadászjelenetek, ijazó férfiak, párosodó oroszlánok, állatok testében nyíl/dárda, emberi jelenetek „a nemzés aktusára egyesült párokról” (Henri Lhote, i.m. 232. p.) a Madeleine barlangban, vajúdó bölény (az Altamira-barlang mennyezetén) – bár ez utóbbiról eltérő műértelmezések születtek: kétli ezt az értelmezést a zoológiai ismereteire hivatkozó művészettörténész, s inkább haláltusáját vívó bölénynek tekinti a fekvő állatot.⁷⁴ Ugyanő tévesnek véli azt a képértelmezést is, mely szerint az egymásra rajzolt bölények párzási jelenetet ábrázolnának, mivel szerinte a két alkotás „egymás közelében, de egymástól független.”⁷⁵ Keveréklényeket is ábrázolt ősünk (akárcsak később, az ókori civilizáció kultúrái): ember-állatalakokat, vaddisznófejű bölényt, madárfejű nőt (Pech Merle barlangban; az afrikai Tasszili-ben, a Jabbaren-nél is, négy madárfejű kis nőalak sziklafestményét), madárfejű férfit (Altamira), madár-embereket a szibériai sziklarajzokon; muflonlábú varázslót Tasszili festett falain. Timenzouzine-nál fedezte fel Henri Lhote ezt a muflonlábú varázslót, amely táncruhába volt öltözve, és muflonbőrt hordott a vállán.⁷⁶ „Gabillouban a barlang utolsó képe egy bölényfejű férfit ábrázol.”⁷⁷ Híressé vált a Trois-Frères barlang zoomorf „varázslója”: arca madárarc, füle és agancsa rénszarvasé, törzse és farka a lóé, nemi szerve úgy helyezkedik el, mint a macskaféléké, az elülső mancsa medve-

⁷¹ **C.R. Harington:** *Canadian Museum of Nature*, March, 1996 <http://www.beringia.com/research/lion.html>

⁷² **Leroi-Gourhan, André:** *Az őstörténet kultuszai*. Kozmosz könyvek, Budapest, 1985. 11. p.

⁷³ **László Gyula**, i.m. p. 49.

⁷⁴ **Zolnay Vilmos** i.m. 47. oldalon hivatkozik **E. Sydow:** *Die Kunst der Naturvölker und der Vorzeit* c. könyvére.

⁷⁵ **Zolnay Vilmos**, i.m. p. 202.

⁷⁶ **Lhote, Henri**, i.m. 137.p.

⁷⁷ **Leroi-Gourhan, André:** *Az őstörténet kultuszai*. Kozmosz könyvek, Budapest, 1985. 109.p.

vagy tigrismancs, a lába emberláb.”⁷⁸ Mai feltételezések szerint sámán lehetett, aki különleges képességeivel, például kez ügyességével, rajz tehetségével (pictorial competence), a vizuális hasonlóság megteremtésével kiemelkedhetett, nem közönséges hatalomra tehetett szert.

Breuil és szerzőtársa érdekes megfigyeléseket összegeznek akkor, amikor összehasonlítják a Spanyolország keleti részén felfedezett barlangi festményeket a franciaországi és kantábriai művekkel: nagy különbséget látnak köztük a témaválasztásban, azaz a keleti spanyol alkotásokban bőségesen szerepelnek az anekdotikus emberi jelenetek, megsokasodnak a vadászati, a harci, a társadalmi és a családi események képei.⁷⁹ Tapasztalatuk szerint a franko-kantábriainak nevezett képek igen ritkán rendeződnek jelenetekbe, és emberábrázolásai is teljesen ellentmondanak a keleti spanyol, külszíni menedékhelyeken látható festmények „ugyan pontatlan, de pezsgően életteli emberábrázolásainak.”⁸⁰ Más különbségeket is elemeznek, melyekre itt nem térünk ki, de végkövetkeztetésként kapcsolatot és vitathatatlan rokonságot látnak a szaharai és a dél-afrikai vadászok, valamint az ibériai vadászok képei között.⁸¹ A két francia ősrégész leírja-dokumentálja több francia barlangfestmény faunáját, sajátos összetételüket és állat-társításukat. Bizonyos állatok megjelenésének gyakoriságát vagy épp hiányát vizsgálják, összehasonlítva a spanyol és a francia barlangok adatait, kutatják az okokat. Az afrikai barlangi rajzok tanulmányozásából megállapítják, hogy a Szaharában Fezzan sziklái, Dél-Oran-nál, Tasszilin-Ádzser-nél,⁸² Tibesti, Hoggar (Ahaggar) hegységekben, valamint oázisokban kifejlődik egy ősi állatfestészet, ahol ugyanazokkal az állatokkal találkozhatunk, mint a keleti spanyol barlangi festményeken. Más tények is mutatják a kapcsolatot, ami feltételezhetően a rajzok készítőinek délre irányuló migrációjára utal.⁸³ Frobenius is talál hasonlóságokat, s érveket hoz fel arra, hogy a paleolit korszakban keletkezett délnyugat-európai és az északnyugat-afrikai sziklaképek kifejezőmódjában bizonyos rokonság van. „A Szahara-Atlasz sziklaképein az állatokat teljesen profilban ábrázolták (kivéve egy csoportot, amelyen hátrafordítják fejüket). Csak a nagy macskafélék, az oroszlánok (kiemelés DZM) és leopárdok legtöbbje (tíz közül hét) áll úgy, hogy teste és tagjai profilban vannak, de fejét a néző felé fordítja, és kerek szemét rászégezi. És éppen így ábrázolják azt az oroszlánt is, amelyet az ariège-i Trois Frères barlangban fedezett fel **Bégouën** gróf! Az egyik főcsarnokba

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ Breuil, Henri – Lantier, Raymond: i.m. p. 245.

⁸⁰ Breuil, Henri – Lantier, Raymond: i.m. p. 245-246.

⁸¹ Breuil, Henri – Lantier, Raymond: i.m. p. 247.

⁸² <http://www.fjexpeditions.com/tassili/frameset/aboteka.html>

⁸³ Breuil, Henri – Lantier, Raymond: i.m. p. 247.

vezető átjáró felett áll királyi méltósággal, fejét felénk fordítva. A csarnok falain megnyilazott bivalyok sorakoznak, és felettük, mintha parancsolójuk lenne, az ún. 'varázsló' megkapóan eredeti alakja majdnem ugyanolyan helyzetben van, mint a marokkói Jasu-fennsík sziklalapjának impozáns oroszlánja az állatok sora fölött. Csak maszkjától kell megfosztani a 'varázslót', levenni róla a farkat és az agancsot. Igaz, hogy két hátsó lába emberi láb marad, de különben éppen eléggé igazi oroszlán ahhoz, hogy a marokkói mellé állíthassuk....A franciaországi Trois Frères barlangban is csak ez a kettő: az átjáró felett álló oroszlán, meg a 'varázsló' fordítja arcát a néző felé, és az afrikai sziklaképeken is csak a nagy macskafélék, az oroszlán és a leopárd merednek így ránk.”⁸⁴ Frobenius nem ért egyet a hasonlóságokra adott evolucionista magyarázattal, amely nem tagadja ugyan a diffúzió lehetőségét, ám a világ különböző részein, egymástól óriási távolságra élő népek kulturális-társadalmi egyezéseit az emberiség pszichikai egységére, a fejlődés azonos törvények szerint végbemenő folyamatára vezeti vissza. Inkább a geográfus **Friedrich Ratzel** véleményét tartja elfogadhatónak, amely a hasonlóságokat- egyezéseket „a népek vándorlásával, érintkezéssel, ideák átadásával” magyarázza.”⁸⁵

Összegezvén a felleltározott ősi rajzokat-festményeket, felmerül egy érdekes kérdés: **melyik állatot** örökítették meg és **miért** ? Magyarázat lehet a korabeli fauna ismerete, valamely törzsi hagyomány; lehet, hogy bizonyos évszak hatott erre, vagy valamely preferencia nyilvánult meg a régió vagy a hely adott állata/állatai iránt. Miközben minket kifejezetten az oroszlán-ábrázolások érdekelnek, nem vonatkoztathatunk el a művészet kezdeteinek általános körülményeitől sem. A díszített barlangok falain leginkább azok az állatok szerepelnek, amelyek elejtése a vadászatban kívánatos volt. A művészet születésének korában, „a történelem előtti időkben oroszlánok járkáltak szerte Európában, és a barlangi oroszlán valószínűleg a Neander-völgyi és a crô-magnoni ember kortársa volt.”⁸⁶ „A falakon (...) egyes állatok gyakrabban, mások ritkábban jelennek meg. Így a Combarelles barlang (Dordogne) főként lovaknak szentelt képeket rejt, majd mamutok, bölények, rénszarvasok, kőszáli kecskék, szarvasok is megjelennek a falakon, de ugyanígy farkas, medve, **oroszlán** és orrszarvú is.”⁸⁷ Trois Frères-ben a bölényt gyakrabban ábrázolták, mint a lovat, a kőszáli kecskét, a szarvast, a rénszarvast, az őstulkot. Ezeken kívül kézlenyomatokat, emberkéket,

⁸⁴ **Frobenius, Leo:** *Afrikai kultúrák. Válogatott írások.* Gondolat, Budapest, 1981, 318 – 319. p.

⁸⁵ **Frobenius, Leo:** *Afrikai kultúrák. Válogatott írások.* Gondolat, Budapest, 1981, 6 – 7. p.

⁸⁶ **Denis-Hout, Christine - Denis-Hout, Michel:** *Oroszlánok - Az élet művészete.* Gabo Könyvkiadó és Keresk. Kft., 2003. 220 természetfotó.

⁸⁷ **Breuil, Henri – Lantier, Raymond:** i.m. p. 238.

vulva-rajzokat, egyes művészettörténészek szerint (tévesen?) termékenység-szimbólumoknak tartott nemi jelképeket.⁸⁸ **A vadászat célállatain** kívül más szerepet is betölthettek e rajzok, így az említett szerzők – Breuil és Lantier - az oroszlán-ábrázolásoknak a későbbi korokban majd széleskörűen elterjedő **őrző, oltalmazó** rendeltetést tulajdonítanak: Combarelles rajzolt faunájáról írják: található itt néhány medve, egy rinocérosz, egy mamut, két bagoly, és „**mintegy védelmezvén, őrizvén** a barlang bizonyos bejáratát, több **oroszlán** festett képe is.”⁸⁹ **Így kezdődik tehát az oroszlán-ábrázolások szimbolikus tartalommal töltött élete.** A későbbiekben látjuk majd, hogy az oroszlán-ábrázolások több barlangban is az őrzést, a védelmet, a behatolók elriasztását voltak hivatottak elvégezni – legalábbis az ősrégészek szerint. Ábrázolásuk gyakoriságára visszatérve, a **Leroi-Gourhan**-féle táblázatban⁹⁰, amely a paleolit művészet témáinak számszerű megoszlását tartalmazza két ország - Franciaország és Spanyolország - területén, az ábrázolt állatok között uralkodik a ló (405), utána következik a bölény (261), majd a rénszarvas (115), kőszáli kecske (113), és így tovább,⁹¹ legjellegzetesebben a helyben honos állatok. A macskaféléket (oroszlánt) ábrázoló alkotások mennyiségileg másodlagosak, André Leroi-Gourhan statisztikája összesen **36** helyen jelzi: barlangi festményen/rajzon 23, „mozdítható alkotásokon”- kisplasztikákon 11, eszközökön 2 alkalommal jelenítik meg.⁹² Az oroszlánnál kevesebbszer csak a madarak és az orrszarvúak szerepelnek

A barlangi rajzok között számtalan nonfiguratív alakzatot, vizuális jelet is találunk. Vannak aztán díszítőelemnek vagy különleges szimbólumnak tartott jelek: „karcolt, vésett díszítmények, párhuzamos vagy cikkcakkos vonalkák, krikszkrakszok (...) gomolyminták, aztán spirálisok, ágascskák, a későbbiekben meanderszalagok, körök, sakktáblaminták is előfordulnak.”⁹³ Ezen ismétlődő minták értelmezése izgalmas tudományos kérdéseket vet fel a **szimbólumalkotás megjelenésének időhatáraitól**. Egyes kutatók **íráskezdeményeknek** vélik őket (miközben a legrégebbi írásformának az ékírást tartják, az i.e. 3500-tól számított írásbeliség idejétől), s **Denis Vialou**-nak, a barlangfestészet kortárs francia szakértőjének az a véleménye, hogy általában „a sziklarajzok - az eddigi megállapításokkal ellentétben - **nem vadászmágiák, hanem a nyelv, sőt az írás előzményei,** (kiemelés DZM) s **területi**

⁸⁸ **Zolnay Vilmos**, i.m. p. 57.

⁸⁹ **Breuil, Henri – Lantier, Raymond**: i.m. p. 245.

⁹⁰ **Leroi-Gourhan, André**: *Répartition et groupement des animaux dans l'art pariétal paléolithique*. In: Bull. de la Société Préhistorique Française, LV. Paris, 1958, nr. 9.

⁹¹ Hivatkozik rá **Abramova Z.A.**: *A képzőművészet legősibb formái (Az őskori művészet régészeti elemzése)* című tanulmányában, In: *A művészet ősi formái*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1982. p. 8.

⁹² **Leroi-Gourhan, André**: *Répartition et groupement des animaux dans l'art pariétal paléolithique*. In: Bull. de la Société Préhistorique Française, LV. Paris, 1958, nr. 9.

⁹³ **Zolnay Vilmos**, i.m. p. 12.

azonosságtudatot fogalmaznak meg, amely akár Európa hajnalának is tekinthető..."⁹⁴ (Valószínűleg ebben a feltételezésben nevezték el a 20. századi kutatók a franciaországi Pech Merle-i barlang egyik részét *Hieroglifák termének.*) Az erdélyi Tatárlakán talált írásjeleket tartalmazó agyagkorongok hétezer évesek, legalább ezer évvel előzve meg a legkorábbiak tartott mezopotámiai leleteket. Ugyanebből a korból a közeli Tordos környékén is kerültek elő írásjegyeket tartalmazó emlékek.⁹⁵ Az orosz régész, **Ivanov V.V.** feltételezi, hogy „a filogenezisben a művészet – éppúgy, mint az írás, a vallás és még néhány más jelrendszer – valamiféle differenciálatlan egységes rendszerből vált ki, amelyet szinkretikusnak nevezhetünk.”⁹⁶ A mértani megjelenésű díszítések, egyszerűbb ideografikus szimbólumok, melyek értelme bizonytalan vagy megfejthetetlen,⁹⁷ lehettek egyezményes karakterek, és talán tetoválási mintaként is szolgáltak?⁹⁸ **Michael A. Rappenglück** (Müncheni Egyetem) egy olyan ábra-képre figyelt fel a Lascaux-barlangban, amely **az égbolt elnagyolt térképére** emlékeztette. A franciaországi La Marche barlang alján valóban található a Fiastyúk mintájára készített gödröcskék, amelyek a neolitikumból származó barlangvésetekre emlékeztetnek, de igen ritkán szerepelnek a paleolitikum barlangfalain. Az USA-beli archeológus **A. Marschack**, asztrofizikai ismeretei segítségével **ősi hold-naptárra**, holdciklusokra emlékeztető jeleket fedezett fel csontvéseteken, íráskezdeményeknek tekinthető jelekkel.⁹⁹ Feltételezhető az is, hogy ezek egy ősi kapcsolatot ábrázolnak állatok és csillagok között, ami **az állatöv-zodiákus eredete lehet.** Michael A. Rappenglück érdekesnek tartaná, ha asztronómusok megvizsgálnák a magdaléni barlangfestmények „csillagtérképeit”, ami egyúttal arról is szolgáltatna adatot, hogy milyen volt a csillagok konstellációja akkor, amikor a paleolitikum művészei az ég első térképét felvázolták.¹⁰⁰ A Kínában Guangdong-ban fellelt, a Baiyue törzs ősi sziklavéseteinek jelentése is a természeti jelenségek ábrázolásához kapcsolódik, egyesek szerint talán időt és irányt jelzett. A 20. század elején Frobenius német Afrika-kutató megfigyelte a sziklarajzok esetében, hogy „egy sor kép elhelyezése összefügg a

⁹⁴ a *L'Histoire* című folyóiratban megjelent kijelentése

⁹⁵ **Bunyevác Zsuzsa:** *Az európai kultúra bölcsője.* In: *Demokrata*, 2012. május 9.

⁹⁶ **Ivanov, V.V.:** *A művészet és a piktográfia egy archaikus jeltípusáról.* In: *A művészet ősi formái.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1982. 115. p.

⁹⁷ **Breuil, Henri–Lantier, Raymond:** i.m. p. 213.

⁹⁸ **Breuil, Henri–Lantier, Raymond:** i.m. p. 219.

⁹⁹ Marschack számára mindezek nem csupán technikai megfigyeléseket jelentettek, hanem a történelem előtti emberiség kognitív és kulturális jellegének elismerését és érveinek szélesebb alapokra helyezését. <http://www.cabinetmagazine.org/issues/28/rosenberg.php>

¹⁰⁰ **Filingeri, Licia:** *A mousterian sculpture of the European lion: between myth and ritual (The lion in the representation: from the Paleolithic to the historical times.)* Paleolithic Art Magazine. Europa. 2001. oct. <http://www.paleolithicartmagazine.org/pagina65html.html>

felkelő csillagzatok sugarainak beesési pontjával....A Gurszifa völgyben a kelő nap sugarai a jasui sziklalap oroslánjaira esnek, Dél-Tagtánia a delelő nap sugarainak tárja oda magát...”¹⁰¹

További érdekes feltételezés, hogy Mas d’Azil-nál, az Arize folyó (Ariège) bal partján igen sok vésett, rajzolt szarvas-lapockacsontot találtak egyazon helyen, ahol más lelet nem is volt, ami azt sugallta a kutatóknak, hogy egyfajta raktárról lehet szó, szándékos egybegyűjtésről, „művészeti könyvtárról” (**bibliothèque d’art**), egy „művészeti iskoláé”, vagy kisebb szentélyé, ez lenne az emberiség első, (könnyen hordozható) könyvtára.¹⁰² Van a kérdésnek egy tudásszociológiai vonzata: tekinthetők az alkotóerő e megnyilvánulásai - e képek - az ősember tudáskészlete rögzítésének, információközlési formának is, s nem egyszerűen a külső valóság közvetítésének. Egyes, a La Marche-ban talált leletek komoly vitát indítottak az írásrendszerek eredetéről és alakulásáról, mint például azok a vésett rénszarvas-agancsrészek, amelyek bizonyítják, hogy a paleolitikumban sokkal bonyolultabb jelrendszerek léteztek, mint azt eddig gondoltuk: **Francesco d’Errico** archeológus elemezte az agancsvéseteket, s úgy véli, az akkori emberek (humans) rendelkeztek egy „mesterséges emlékeztető rendszerrel”, amely lehetővé tette különböző információcsoportok feljegyzését.

Elismerve akár mindezen hipotézisek, érvek valóság alapját (melyek részletesebb taglalása itt nem célunk) megállapítható, hogy az emberiség hajnalán **sokkal komplexebb, többirányú fejlődés kezdeményeire bukkanhatunk**, mint azt az egyes álláspontok külön-külön megfogalmazzák, mindazonáltal e fejlődés egyik feltételének és alapjának a szimbolikus gondolkodás kialakulását tekinthetjük.

* * *

Az oroslánok egykor „Spanyolországtól egész Európán át Szibériáig, tovább Észak-Amerikában annak észak-nyugati részéig előfordultak” (**Anthony Stuart** biológus, Durham Egyetem, Nagy-Britannia). Mai természettudományos ismereteinket az oroslánokról (*Panthera leo*), alfajaikról – köztük a barlangi oroslánról –, elterjedésükről, élőhelyükről, megjelenésükről, életmódjukról adatoltan foglalja össze a <http://lionssite.lapunk.hu> honlap. Az ősvilági oroslánról szintén egy tematikus honlapról idézünk: „A barlangok egy másik, a barlangi medvéénél sokkal vérengzőbb ragadozója volt a barlangi oroslán. Ez is nagyobb termetű volt, mint a mai oroslán; talán egy jó harmaddal multa felül az állatok mai királyát a pleisztocénbeli ő. Maradványai jóval ritkábban fordulnak elő, mint a barlangi medve csontjai. Ennek magyarázatául tudnunk kell, hogy a barlangi oroslán éppen úgy nem élt

¹⁰¹ **Frobenius, Leo:** *Afrikai kultúrák. Válogatott írások.* Gondolat, Budapest, 1981. 344. p.

¹⁰² **Breuil, Henri – Lantier, Raymond:** i.m. p. 209.

együtt nagy csoportokban, mint ahogyan ma sem. Európába a barlangi oroszlán Afrikából jutott be, mégpedig Spanyolországon keresztül. A spanyolországi barlangok pleisztocén üledékeiben sokfelé található meg maradványai. Innen kiindulva hódította meg azután Európa egész területét, s így kerültek maradványai hazai barlangjainkba is. A pleisztocén utolsó eljegesedése után lassan visszahúzódott a Balkán és Kis-Ázsia térségébe. Egyesek úgy gondolják, hogy az Arábiában és Perzsiában élő oroszlán közeli származástani kapcsolatba hozható a barlangi oroszlánnal.”¹⁰³ „A barlangi oroszlán negyedével nagyobb volt, mint a mai oroszlánok, s 12 ezer évvel ezelőtt a legnagyobb macskafélékhez tartozott. Napjainkban kielemezték csontjaikból egy elég bonyolult eljárással egykori táplálékuk mivoltát, s azt is, hogy miért tűnhettek el. Habár minden bizonnyal nagytestű állatok lehettek, a „barlangi oroszlán” elnevezés kissé félrevezető, és bár csont-leleteikre barlangokban bukkantak, valószínűleg nyílt helyen éltek. A hímnek valószínűleg nem volt sörénye, s valószínűleg magányosan vadásztak. A mai oroszlánokkal viszont közös bennük, hogy mindkettőtől tartanak az emberek. A nagymacskák a jégkorszak barlangfestményein és mamutagyar szobrocskáin ezt a félelmet tükrözik.”¹⁰⁴

A különböző állatfigurák a különböző rétegekben, korszakokban egyáltalán nem arányosan jelennek meg. A magdalén-műveltség idejéből származó oroszlán-ábrázolásokkal (gyakran az átfogó „macskafélék”, „nagymacskák” elnevezésbe foglalják: félines) Lascaux, Le Gabillou, La Marche, Les Trois-Frères, Les Combarelles, La Vache-Ariège és több más, (nem csak francia) barlang festményein találkozhatunk, valamint vésett csonton, karcolt köveken; az aurignac-i kultúrában és a gravetti kultúrában szobrocskáként is ábrázolták e nagymacskákat. Európában különösen az aurignac-i műveltségből nem csupán az élelemként szolgáló állatok ábrázolása maradt ránk, hanem másoké is, így például ragadozók közül leggyakrabban épp az oroszlánoké. **Ábrázolásuk barlangokban ritkább ugyan, mint egyéb állatoké, de egyes területeken gyakrabban is találkozhatunk velük.** Igyekeztünk számba venni Európa, Ázsia, Afrika, Ausztrália leletei mellett amerikai oroszlán-ábrázolásokat is – de legalábbis a területen előfordult macskaféle csúcsragadozó (jaguár,¹⁰⁵ puma) – ősrégi képeit-szobrait is, jóllehet ezen a hatalmas kiterjedésű kontinensen sajátos a helyzet: történészek, antropológusok állítása, hogy „Amerika nem tartozik a Föld emberré válási centrumai közé: Amerikába a „kész” homo sapiens Ázsiából jött át. Az első átvonulás ideje a Bajkál tó keleti

¹⁰³ *Ősvilági életnyomok a barlangokban.* http://www.barlang.hu/pages/barlangok_vilaga/osvilagi.htm

¹⁰⁴ **Curry Andrew** <http://www.smithsonianmag.com/history-archaeology>

¹⁰⁵ A jaguár (*Panthera onca*) a macskafélék egy nagy testű, Dél- és Közép-Amerika trópusi és szubtrópusi területein elterjedt faja. Közeli rokonságban áll az Óvilágban élő nagymacskákkal, köztük az oroszlánnal, tigrissel és leopárddal. A jaguár az Újvilágban élő legnagyobb és legerősebb macskaféle és az egyetlen faj a párducformák alcsaládjából (*Pantherinae*), amelyik Amerikában fordul elő. wikipédia

része felől az utolsó eljegesedés előtt volt. (...) Alaszka és a jégmentes területek között 50 000 – 40 000 között többször is megszakított szárazföldi összeköttetés jött létre.(...) Mivel Amerika területén a legkorábbi régészeti eszköz-leletek (pl. a texasi Lewisville-i eszköz-együttes) kora 48 000 éves, a tudomány mai állása szerint nem tévedünk nagyot, ha azt mondjuk, hogy az első ember Amerika területére kb. 40 000 évvel ezelőtt érkezett az Aleut úton át. Az első amerikaiak a valaha Bajkál-tó délkeleti partvidékén élő paleoszibériaiak voltak...”¹⁰⁶ Mennyiben lehet ez oka az itteni oroszlán-ábrázolásokról szóló hírek, információk szegényességének, és mennyiben magyarázza ezt az ottani feltárások ütemének lassúbb volta – olyan kérdések, amelyek a jövőben megválaszolásra várnak.

Összeszámláltuk, a teljesség igényére áhítózva, mindezen kontinensek területéről a leghíresebb őskori – de mindenképpen több ezer éves - oroszlán-ábrázolásokat és az alábbiakban összefoglaljuk leírásukat:

1) Az 1940-ben felfedezett **Lascaux-barlangban (Dordogne, Vézère-völgy)**,¹⁰⁷ amely az UNESCO Világörökség részét képezi, a *Nagymacskák folyosójának/Macskateremnek* nevezett leágazásban (*Diverticule des Félines*) a felső paleolitikum középső magdaléni korszakából származó **oroszlán-ábrázolásokkal** találkozhatunk. A festmények és karcolatok nagy része is a magdaléni műveltségéből való, azaz 15-17 ezer éves. E **Montignac-sur-Vézère-i** barlangi rendszerben hetet láthatunk e „macskafélékből”, melyek közül **hat felismerhetően oroszlán**, a hetedik szintén akként kezelhető. Úgy tűnik, a rajzok bizonyos rendszer alapján csoportosították az állatfajokat, valószínűleg környezeti életfeltételeik szerint, mert felismerhető egy bölény-lovak-**oroszlánok** társítás, valamint egy vadtulok-lovak-szarvas-medvék kapcsolat. (wikipédia).

2) A Lascaux-barlangnál ötször nagyobb **Chauvet barlangot (Ardèche, Vallon-Pont-d’Arc)** 1994-ben fedezték fel, valóságos barlangi múzeum. Négy nagyobb (15-30 méteres) teremre oszlik. A felső-paleolitikumból származó 420 darab (más források szerint 416) vésett követ és állatokat ábrázoló festményt tartalmaz. A bámulatos festmények legalább 13 különböző faj egyedeit ábrázolják, köztük olyanokét is, amelyek más egykorú ábrázolásokon sohasem jelennek meg, vagy amelyek inkább Afrikára jellemzőek. Egy részük más helyekről is jól ismert ló (26), őstulok (19), rénszarvas (10), óriásszarvas (3). Ezen kívül **barlangi**

¹⁰⁶ **Kiszely István:** *Amerika népei. Embertan, embertípusok.* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1993. 18-20.p.

¹⁰⁷ A Lascaux-barlang a leletek darabszáma és a műalkotások értéke szerint egyike a legjelentősebb őskori festett barlangoknak.

oroszlánok (36, de más források szerint 72), gyapjas mamutok (34), párduc (1), medvék (12), bagoly (1), gyapjas orrszarvúak (47), hiénák, és egy skorpió is felismerhető. A paleolit kor barlangrajzaihoz viszonyítva, amelyeken többségben vannak a vadászott állatok – lovak, marhák, rénszarvasok -, a Chauvet barlang falait ragadozók fedik be – **oroszlánok**, párducok, medvék, baglyok, orrszarvúak és hiénák.¹⁰⁸ Az *Oroszlánok Galériája (Panel of Lions) 16* oroszlánfestményt – leginkább fejet – tartalmaz. Az összkép egy vadászatot ábrázol. Az oroszlánoknak több első és több hátsó lábat rajzoltak, ami mozgásukat sugallja, s egyes archeológusok szerint **ez tekinthető az első mozgóképnek az emberiség történetében.** (Ugyancsak több lábat faragtak egy későbbi korban, legkorábban i.e. 3000 évvel Asszíriában, a babiloni időszakban az ötlábú *lamassu*-nak, az emberarcú, **oroszlán-** vagy bikatestű szárnyas örkolosszusoknak,¹⁰⁹ amelyek ma megtekinthetők többek között a British Múzeumban, a Louvre-ban, Bagdadban, a berlini Pergamon Múzeumban, a New York-i Metropolitan Museum of Art-ban). Más módszerekkel is sugallták a mozgást: „Az őskori művészek csontkorongon ábrázolták az oroszlánokat és egyéb vadállatokat, amivel azt a benyomást keltették, mintha az állatok folyamatos mozgásban lennének – erre a következtetésre jutott kutatásuk során két francia kutató, **Marc Azéma** (Toulouse - Le Mirail Egyetem) és **Florent Rivère**. „A művészek életet akartak vinni a rajzokba – foglalta össze Azéma. A legtöbb rajz mozgás közben ábrázolja az állatokat” – fűzte hozzá.”¹¹⁰

A kompozíciók leírásai közül megemlíjtük az alábbiakat: jobboldalon egy orrszarvú és egy mamut látható. Baloldalon négy bölényfej és további két orrszarvú szerepel. Tovább hét bölény következik, **ezeket tizenhat oroszlán üldözi**, közülük többnek csupán a **fejét** rajzolták a csapatba. Mind e felett a dráma felett, egy más léptékű **hatalmas nagymacska jelenik meg, szemközt oroszlánkölyökkel.** A kőkorszaki művészetben mindez egyedülálló kompozíciót képez – erősítik meg a *Bradshaw Foundation* szakértői. Következik az egymás melletti, **két fekete oroszlánt** – hímet és nőtényt - ábrázoló falfelület. A rajz mérete és elegáns, egyszerű vonalai a művész magabiztosságára utalnak.¹¹¹ Chauvet-ben emberábrázolás is előfordul, például vadászó alaké. **Werner Herzog** filmet készített itt, az *Elfelejtett Álmodók Barlangja* (Cave of Forgotten Dreams) címűt, amelyet 2011 tavaszán

¹⁰⁹ **Klima, Josef:** *Mezopotámia.* Gondolat, Budapest, 1976, 308.o.

¹¹⁰ *Animációs rajzok az őskori barlangok falán* http://www.multkor.hu/20120605_animacios_rajzok_az_oskori_barlangok_falan

¹¹¹ <http://www.bradshawfoundation.com/chauvet/gallery.php>

mutattak be. Élményeiről nyilatkozván elmesélte, hogy különösen a *Lovak Galériája* és az *Oroszlánok Galériájának* bámulatos intenzitása ragadta meg.”¹¹²

3) A franciaországi **Les Trois Frères barlangban, (Montesquieu-Avantès-ben, Ariège megye;** egyike a 3 Volp barlangnak Tuc d’Audubert és Enlène mellett) a kései paleolitikumból, a középső magdaléni korszakból, kb. 14 ezer évvel ezelőttről származó, 1914-ben felfedezett képsorok témája szerint található itt bikák terme, mamutok kápolnája, és van egy ún. **Nőstényoroszlán-kápolna** (Chapelle de la Lionne). „A Szentély díszítésének szokatlan volta talán a kamra mágikus szertartásainak gyakorlatához kapcsolódik. A barlang egy másik részében kis kamra található, amely a *Nőstényoroszlán Kápolnája* néven ismert. Ebben **nőstényoroszlán hatalmas sziklaképe** található egy természeti „oltáron”, melynek repedéseibe és a környező falrész mellé számtalan speciális tárgyat helyeztek el: állati fogakat, kagylót, kovakő szerszámokat. Legvalószínűbb, hogy mindezek fogadalmi tárgyak lehettek.”¹¹³ **Henri Bégouën** az 1920-ban közölt leírásában¹¹⁴ a következőket közli: „Csupán néhány macskafélét idézhetünk fel egy kis kanyargóban, amely némiképp kápolnát képez, valamint egy hatalmas, kétméteres, rémisztő oroszlánt, aki szembenéz, nagy szemekkel és dús sörénnyel. A központi teremhez vezető szoros és sztalagmitos vízesés előtt valamivel, a jobb oldali falra vésetten, úgy tűnik, mintha védelmezné a bejáratot (...) Ez a terem tehát némiképp szentélynek tekinthető...” (Bégouën, Henri, i.m. 304.p.) Korábban említettük Denis Vialou-t, a párizsi Institut de Paléontologie Humaine munkatársát, aki részleteiben is kutatta a Nőstényoroszlán Kápolnáját. A Trois-Frères korai felfedezése lehetővé tette elmélyültebb tanulmányozását, így megtudhatjuk, hogy egyik sztalagmitján **oroszlánt** modelleztek, s hogy a történelem előtti korok¹¹⁵ művésze **egy nőstényoroszlánt és kölykét** is kivéste majd lefestette, s továbbhaladva **két** fenyegető kinézetű nagymacska (oroszlán?) próbálja visszatartani a látogatót. Akárcsak Les Combarelles és további barlangok esetében ezek az oroszlán ábrázolások a hivatlan betolakodó elijesztését, a barlang védelmét, őrzését voltak hivatottak ellátni – előrevetítik a korai civilizációk építészetében előforduló ör-oroszlánok palota- vagy templom-őrző szerepét.

¹¹² Forrás: Archaeology magazine March/April 2011. **Jeffrey Hays** hivatkozása <http://factsanddetails.com/world.php?itemid=1465&catid=56>

¹¹³ <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/606267/Trois-Freres>

¹¹⁴ **Bégouën, Henri:** *Un dessin relevé dans la caverne des Trois-frères, à Montesquieu-Avantès (Ariège).* In: *Comptes-rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 64e année, N. 4, 1920. p. 303-304. http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/crai_0065-0536_1920_num_64_4_74336

¹¹⁵ „A történelem előtti kor vagy őstörténet tág fogalom, amely mindazt felöleli, ami az első egyenes testtartású lény felbukkasától addig a pillanatig történt, amikor az írás halványan bár, de kezdi fénykörébe vonni az emberi gondolatot.” Leroi-Gourhan, André: *Az őstörténet kultuszai.* Kosmosz Kv., Budapest, 1985, 5. p.

4) A szintén franciaországi **Les Combarelles barlangban (Les Eyzies-de-Tayac-Sireuil község területén), nőtény oroslán** rajza, amely néhol domborművé mélyül.¹¹⁶ A magdaléni művészek rendkívül változatos bestiáriumot hoztak létre: lovakat ábrázoltak, egyedül vagy csoportosan, vagy más állatfajokkal keveredve: bölényekkel, mamuttal, barlangi medvével, **barlangi oroslánnal**, rénszarvassal, zergével, orrszarvúval és szarvasmarhafélékkel. A magdaléni kultúra e jelentős szentélyében 600-800 falvéset található, melyek a korszak – i.e. 14 000 – 9500 - művészeinek kiemelkedő képességeit tükrözik. Említettük korábban Henri Breuil leírását a Combarelles-i oroslán-ábrázolás bejáratot őrző szerepére utaló következtetését.

5) **Zolnay**, idézett könyvében egy talán parancsnoki jelvényül szolgált agancs-szobrocska fényképét közli (61. kép): „Ragadozó, talán **barlangi oroslán** szobrocskája agancsból. Kései magdalén-műveltség. **Isturitz-i lelet.**”¹¹⁷ (**Baszkföld, Pireneusok, Franciaország**). Isturitz-ban 1895-ben bukkantak munkások a rénszarvas-agancsból faragott, jó felépítésű barlangi oroslán-szobrocskára, más állatszobrocskákra, és számos kovakőtárgyra. A lelet világszerte elismerten gazdag, 45 ezer tárgyat leltároztak itt.¹¹⁸ Az „állatseregletbe” puha homokkőből faragott medve, gyapjas bölény, lovak, mintázott nagymacska, stb. tartozott.¹¹⁹

6) **Norbert Casteret**, könyvében – *Harminc év föld alatt* - leírja, miként bukkant a korábbi, Montespan barlang felfedezését követően a **Magas-Pireneusok Labastide barlangjában** „az ősvilági művészet új tanúbizonyságára”, a **bőgő oroslán** rajzára: a zegzugosan haladó Labastide-patakot elnyelő sziklahasadékon leereszkedve „a történelem előtti idők egyik legszebb emlékével” szembesült. „Nem képzeletem játszott velem. A rajz valóság volt: **bőgő oroslánfejet ábrázolt!**.....A véletlen úgy akarta, hogy elsőnek éppen a **legmegkapóbb képpel** találkozzam a falat körös-körül borító művészi ábrázolatok közül. Megkülönböztettem közöttük ősllovakat, ősbölényt, rénszarvast, sőt még madarat (túzokot) és álarcos emberfejet is. De tekintetem kényszerűen a nagy macska felé fordult. Az ábrázolt fej nagyobb, mint a valóságban. Az oroslán egy kissé visszahúzza és ráncolja pofáját, szélesre kítátott szájában az előreugró állkapocs valóban félelemgerjesztő. A hatást csak fokozzák a nyolc centiméter hosszú fenyegető szemfogak. Az állatfejet a művész hegyes kővel véste az alacsony terem egyenetlen mennyezetébe, de emlékezetből is híven, bámulatos életerővel

¹¹⁶ László Gyula, i.m., 44, 48. sz illusztrációk

¹¹⁷ Zolnay Vilmos, i.m., 151. p.

¹¹⁸ <http://grottes-isturitz.com>

¹¹⁹ Breuil, Henri-Lantier, Raymond: i.m. p.

rögzítette a fenevaddal való személyes találkozás élményét.”¹²⁰ Jeles kortársaival – a barlangkutatás megalapozójának tekintett Breuil abbéval és Bégouën gróffal¹²¹ – együtt érezték át, hogy „a szellemi közösség mennyire összekapcsol bennünket ősvilági elődeinkkel,”¹²² akik a felső paleolitikum IV. magdaléni műveltsége idején alkottak.

7) **Tuc d'Audoubert barlang (Montesquieu-Avantès, Saint-Girons, Ariège,** összefüggő komplexumot alkot a Trois Frères barlanggal), az itt található **oroszlán-képnek** az utókor ősrégészei szintén őrző szerepet tulajdonítanak. Tuc-d’Audoubert a 20. század korai szakaszában felfedezett, 15 ezer éves agyag bölényszobrokon kívül 103 állat és 282 non-figuratív elem rajzát tartalmazza, ez utóbbiak jó háromnegyede vésett ábra. Témái változóak, 11 állatfaj van jelen. Itt is, akár csak Trois-Frères-ben egy **oroszlánarc** nagy tömegű és különös rajzolatú figuráját, valamint denevérré hasonlító körvonalakat láthatunk.”¹²³

8) A **Montespan barlangban (Haute-Garonne, Középső-Pireneusok)**, egy agyagból mintázott **nagymacska-féle (oroszlán?)** szobra található, amelyet képzeletbeli lándzsa- és nyílhegyek sebeztek meg, valószínűleg vadászmágia szertartásának következményeként, s amely a felső paleolitikumból származik. A. D. Sztoljar tanulmánya így magyarázza az alkotást: „Az eléggé formátlanul megmintázott nagyméretű figura egyik oldalát időnként a barlang falához támasztották, ez lehetővé tette az állatfigura 'lábra állítását', s pontosabbá lehetett tenni teljes, zárt oldalnézetét, ami az állat külsejének maximálisan meggyőző képét nyújtja, hiszen a tipikus vadászmegközelítés is oldalról történt. Csökevényes példája a 'Casteret-galéria' (a Montespan barlangból) legjobb állapotban fennmaradt, macskafélékhez tartozó állatfigurája, amely még a szertartásos fizikai elpusztítás tárgyát képezte.”¹²⁴ Az 1,60 m hosszú agyag-állatfigura dombormű jellegű.

9) A **La Vache barlang (Ariège)** oldalfali metszetén vágató **oroszlánok** szerepelnek; kinézetre nőstény-állatok, mivel sörényük nem kivehető. Felismerhetően látszik viszont rojtos farkuk és bozontos pofájuk. Az itt fellelt mobiliák 12-14 ezer évvel ezelőttről származnak.

10) A **La Marche barlangból (Lussac-le-Chateau, Vienne)**, melynek régészeti jelentőségét először 1914-ben jelezte **H. Lavergne**, ám igazi értékeit 1937-ben tárta fel **Léon Péricard** francia amatőr kutató, a második magdaléni korszakból származó seregnyi metszet került elő több mint 3000 karcolt kőlapocskán, (más források szerint 1500 a darabszám) a

¹²⁰ **Casteret, Norbert:** *Harminc év föld alatt.* Gondolat, Budapest, 1962 (1954 Paris) <http://www.barlang.hu/pages/konyvek/30ev.htm> Elektronikus változat: Kovács Attila, Mogyorósi József - 2002-2004.

¹²¹ Comte Bégouën-ként említi a **Breuil – Lantier** könyv.

¹²² **Casteret, Norbert,** i.m. 199.

¹²³ **Breuil, Henri-Lantier, Raymond:** i.m. p. 236.

¹²⁴ **Sztoljar, A.D.:** *A képzőművészeti tevékenység genezise és szerepe a tudat kialakulásában. (Javaslatok egy probléma megoldásához).* In: *A művészet ősi formái.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1982. pp. 56-57.

megszokott állat-ábrákkal, de így is szokatlanul nagy számban ábrázolnak medvét és **oroszlánt**, valamint emberi alakokat.¹²⁵ Az oroszlánokat, medvéket, antilopokat, lovakat ábrázoló festményeket, valamint a 155 élethű emberi portrét közel 15 ezer évvel ezelőtt alkották.¹²⁶

11) A **Bruniquel barlangból (Tarn-et-Garonne) származó** dombormű a harmadik magdaléni korszakból egy elég kidolgozatlan **nagymacskát** ábrázol. (Breuil-Lantier). 1992-ben egy grafitti-eltávolító helyi ifjúsági csapat tévedésből lekaparta az ősi (bölény)festményeket, e tettükért megítélték számukra az Ignobel díjat. (Azok részesülhetnek benne, akiknek tevékenysége értelmetlen, alantas, fölösleges).

12) **Roc-aux-Sorciers** a franciaországi Angles-sur-l'Anglin község felett (**Vienne**) található sziklamenedék, amely a felső paleolitikumból származó monumentális szikladomborműveket őriz, pontosabban a középső magdaléni korszakból, kb. 14 ezer évvel ezelőtről. Az elnevezés – varázslók-boszorkányok sziklája - egy helyi legendából ered, és jóval archeológiai felfedezése előtt **Jacques Rougé** (1904) irodalmi műveiben jelent meg. (wikipédia.) **Egyik barlangja a Taillebourg**, ahol a katalógus ekképp említi az oroszlánfej-faragványt: mésző mennyezetéről származik (a Saint-Mathurin gyűjtemény darabja): egy macskaféle faragott domborművének részlete, amely **M. Tranier**, a *Természettudományok Nemzeti Múzeumának* professzora szerint **oroszlánfej**, jobb oldali profilból. Anatómiai részleteinek ábrázolása eltér a Roc-aux-Sorciers más macskaféléinek ábrázolásaitól: ez az ábrázolás kidomborodó homlokú teljes profilt képez, kitágult orrlyukait, szemét, szemhéját finoman vésték. A leszegett fülek viszont a Bourdois sziklamenedék nagymacskáinak véseteire hasonlítanak. Méreteit tekintve valamivel kisebb, mint a természetes nagyságában ábrázolt Bourdois-beli oroszlán.¹²⁷

13) **Roc-aux-Sorciers** egy másik sziklamenedéke a **Bourdois** elnevezésű. A középső magdaléni korszakból származó, jó állapotban megmaradt gravírozott, és vörösre festett? véső- és kalapács-kavicson (Saint-Mathurin gyűjtemény) több állatalak is kivehető: egy aprólékosan kidolgozott lófej jobb arcéle, majd azon keresztirányban egy **macskafélének** látszó állat körvonalai. A katalógus szerint farkának bojtos végéből ítélve valószínűleg **oroszlánról van szó**. Egy ehhez igencsak hasonló téma szerepel a La Marche barlangban talált vésett lapokon, s az ábrázolásra egy mély karcolással rajzolt 'jel' azt az ugyanilyen jelet

¹²⁵ Breuil, Henri – Lantier, Raymond: i.m. pp. 207-208.

¹²⁶ <http://www.ancient-wisdom.co.uk/francelamarche.htm>

¹²⁷ http://www.catalogue-roc-aux-sorciers.fr/html/12/selection/page_notice-ok.php?Ident=R&myPos=1

idézi fel, amely ott a kőszáli kecskék falán szerepel.¹²⁸ E barlangok festményeinek stílus- és kidolgozásbeli hasonlóságát regionális egység megnyilvánulásaként értelmezi az a témában született újabb doktori dolgozat, amelyet 2010-ben védett meg francia szerzője, s amelyben az ősi barlangrajzok létrehozását egyfajta területi megjelölésnek is látja.¹²⁹

14) A **németországi Hohlenstein-Stadel-ben (Lone völgye, Baden-Württemberg)** 1931-ben talált, **Lion Lady**-nek (máskor **Lion Man**-nek) nevezett mamutagyar-kisplasztika 28 cm magas és kb. 6 cm átmérőjű. Aurignac-i időkben, 32 ezer évvel ezelőtt készült. Jelenlegi állapotát több mint 200 apró darabból sikerült rekonstruálni. A szobrocska talán azzal a szándékkal készült, hogy megszerezze az oroszlán erejét. Az eredeti lion lady/man az ulmi Városi Múzeumban tekinthető meg, de világszerte több múzeumban létezik másolata.

15) Az **Ulm (Németország)** melletti **Vogelherd (Stetten)** barlangjában 1931-ben 17, vadászmágiára utaló mamutagyar-állatszobrocskát találtak. A számos apró tárgy a középső paleolitikumtól a modern időkig tartó korokból származik, 30-40 ezer évesnek bizonyultak. Az állatszobrocskák közt **több nagytestű „nagymacska”** is van,¹³⁰ s érdekesség, hogy itt sem csak vadászsákmány-állatokat ábrázolnak. A mamutagyarból készült **oroszlán féldombormű** igen hatásos: az erős, hatalmas testet, izmos vállakat pontok, kereszttek, szögletes szimbólumok sora fedi. Lehajtott fejjel, hátracsapott fülekkel úgy tűnik, guggol az állat. Eredetileg, rögtön felfedezése idején felületét vörös okker borította (vasoxid). Hossza 8,8 cm, magassága 5,25 cm, szélessége 1,35 cm. Az eredeti szobrocskát a Hohentübingeni Kastélymúzeumban (Tübingen) őrzik.

Még egy itteni lelet: **oroszlánfej**. Sajnálatos módon az igényesen kidolgozott barlangi oroszlán szobrocskából csupán a feje maradt meg. Igen hasonlatos a Hohlenstein-Stadel barlangban talált Oroszlán-ember szobrocskához. Fejét különböző jelek vonalai borítják, amelyek a sörényt imitálják. Az ásatások után leltek rá. Hossza 2,5 cm, magassága 1,8 cm, szélessége 0,6 cm. Az eredeti faragvány Stuttgartban, a Württemberg Landesmuseum-ban található.

16) Az **ordító oroszlán fejét ábrázoló**, moustiéri műveltségből származó, függeszthető zoomorf szobrot **Arma delle Manie**-ben (**Ligúria, Olaszország**) találták 1975-ben, életnagyságú méretben. Kivitelezésének sajátosságai miatt sorolta **Pietro Gaietto** olasz archeológus a moustiéri kultúrához. Felfüggeszthetőségét a szándékot igazoló lyukak

¹²⁸ http://www.catalogue-roc-aux-sorciers.fr/html/12/selection/page_notice-ok.php?Ident=R&myPos=2

Az őskori művész szignója lenne? – DZM.

¹²⁹ **Bourdier, Camille**: *Paléogéographie symbolique au Magdalénien moyen : apport de l'étude des productions graphiques pariétales des abris occupés et sculptés de l'Ouest français (Roc-aux-Sorciers, Chaire-à-Calvin, Reverdit, Cap-Blanc.)* <http://www.theses.fr/2010BOR14174>

¹³⁰ **Breuil, Henri – Lantier, Raymond**: i.m. p. 198.

bizonyítják, s így származási idejében megelőz más, Dordogne-ban talált, aurignac-i függeszthető szobrokat. (wikipédia).

17) „Az olaszországi **Romanelli** barlangban (**Otrante**) A.C. Blanc báró és H. Breuil egy itáliai grimaldi-korból származó **oroszlán** (félin) szép ábrázolására bukkantak, egy kis kiszögellésen. Naiv kéz húzta körvonalakkal, első lábain szétterpesztett karmokkal, testét párhuzamos vonalakkal töltötték ki.”¹³¹

18) A csehországi **Pavlov** barlangban¹³² (**Morávia**) egy kb. 23 ezer éves, élethű, ugrásra kész **oroszlán (félin) mamutagyar** szobrocskát találtak, továbbá egy **kerámia-**darabkát, amely **oroszlánnak** feltételezett nagyragadozó fejét és nyakát ábrázolja.¹³³

19) **Dolní Věstonice**-ben (**Morávia, Csehország**) „több mint 10 ezer kiegészített agyagdarabra bukkantak, melyek között nagyszámban voltak szabálytalan alakú golyók, állatfejek és lábak töredékei (...) Az világos, hogy egyetlen közösségnek sem lehet szüksége ilyen elképesztően nagyszámú agyagfigurára... A rendelkezésre álló bizonyíték igazolni látszik, hogy 200 km távolságból is érkeztek ide emberek. Mi több, a Dolní Věstonice-i lelőhelyen talált jó minőségű kőszerszámok geológiai vizsgálata során kiderült, hogy nem helyi nyersanyagokból készültek, hanem több mint 80 százalékuk néhány száz kilométerre északra, keletre és délnyugatra fekvő, távoli helyekről származó pattintott kő.”¹³⁴ A leletek 26 ezer évesek. A Dolní Věstonice-beli gravetti-műveltségből származik egy 4,5 cm hosszú **oroszlán-agyagfej**, valamint egy **másik** hasonló korú, 6 cm-es. Egy **metszet is** ábrázolja a barlangi oroszlánt, 70 cm-es hosszúságban. „Amikor 1951-ben a kemence belsejét először megvizsgálták, kormos padlóját kerámia figurák sokasága terítette be. Köztük állatfejek – medve, róka, **oroszlán**. Egyik különösen megkapó **oroszlánfejen megsebzést utánzó lyuk volt**, talán valamely vadászt szándékozott támogatni abban, hogy hasonló sebet ejtsen egy valódi oroszlánon.”¹³⁵

20) A spanyolországi **El Juyo** barlangban (**Santander**) **Leslie G. Freeman** és **Joaquín Gonzalez Echegaray** egy hatalmas, félig emberi-félig állati, 30 ezer éves

¹³¹ **Breuil, Henri – Lantier, Raymond:** i.m. p. 205.

¹³² „Ez a terület sok szempontból hasonlít az oroszországi Don folyó melletti Kostenki - Borshevo régióhoz, abban például, hogy nem csupán egyetlen helyen találtak leleteket, hanem szétszórta szélesebb körben is, és szabad ég alatti területeken. Az ilyen nyíltszíni helyeken nem jellemző a gazdag lelet, de mindkét hely megőrizte ezeket, és mindkét helyszíni leletei kb. egyidősek. Mindkettőben találtak Vénusz-figurákat, mindkettő műveltsége nagyban függött a mamutoktól, és mindkét helyen mamutcsontokat használtak menedékeik alkotásaira.”

Forrás: <http://donsmaps.com/dolnivi.html>

¹³³ <http://donsmaps.com/dolnivi.html>

¹³⁴ **Christopher Knight - Robert Lomas:** *A múlt üzenete.* pp. 25-26.

http://www.vilagtortenelemhajnala.eoldal.hu/cikkek/europa---4_-resz.html

¹³⁵ <http://donsmaps.com/dolnivi.html>

kőszoborra bukkantak (ez később az Altamira múzeumba került). Az állati elem Freeman szerint egy **oroszlán** fejének része lenne, s szerinte az emberi és az állati természet e fúziója „valószínűleg a természetfölötti legmeggyőzőbb ismert ábrázolása a paleolitikum művészetében.” A szobor korát – a magdaléni avagy a moustiéri kultúrához tartozik-e - vitatják a tudósok. Felfedezése helyszínét Freeman szentélyként értelmezte.¹³⁶

21) A kőkorszaki művészet másik fontos helyszíne a **közép-indiai Bhimbetka** sziklabarlang (**Madhya Pradesh, Bhopal**-tól délre), amely szintén része az UNESCO Világörökségnek. Az indiai archeológusok 1888. óta ismerik a helyszínt, amely az emberi élet legkorábbi indiai bizonyítékait tartalmazza, jóllehet sziklaművészete csupán 9000 éves. Számos különböző jelenetet - vadászatot, táncot, lovaglást, elefánt-lovaglást, állati harcviadalt, otthoni jeleneteket stb. - és állatot - bölényeket, tigriseket, **oroszlánokat**, vaddisznót, elefántokat, antilopokat, gyíkokat, krokodilokat - ábrázol. Mindegyik ábra vörössel és fehérrel festett, esetenként zöld és sárga használatával, például a szarvast üldöző oroszlán jelenete.¹³⁷ A festmények a mezolitikum és neolitikum korszakaitól a bronz- és vaskorig terjedő időszakban születtek, (a későbbiek a középkorban).

Henri Breuil a *Peintures rupestres préhistoriques de Harrar (Abyssinie), figures peintes de Sourré* című, 1934-beli beszámolójában két **afrikai**, őstörténeti festményeket tartalmazó barlangot ír le. Ezek mindegyikében talált oroszlán-rajzot is.

22) Az **afrikai Grotte du Porc-Epic**-ben (**Diré-Dawa, Etiópia**), több réteg alatt 20 emberi és egész sereg állati ábrázolás vehető ki, ez utóbbiak között - a 4 elefánt, 13 antilop, stb. mellett - **1 oroszlán rajza** is fellelhető. (Majd minden alak élénk vörös színű, írja Breuil a helyszínről.) A középső kőkorszakból származnak, acheuli-utáni műveltségből.

23) A másik barlang, az **afrikai Roche de Genda-Biftou (Etiópia)** elnevezésű sziklaképeit felsorolván, szintén Henri Breuil említi az **oroszlánt** is: lion bondissant (ugró, ágaskodó). Ha az ábrázolásokat összességükben nézzük – hívja fel a figyelmet -, csupán egyetlen vadászjelenetet találunk: **ember ló nyíllal egy oroszlánra**. (Érdekességként emeli ki, hogy e nyíl nem szomáliai, hanem olyan ősi líbiaira emlékeztet, mint amilyenek az egyiptomi predinasztikus rajzokon is szerepelnek.)¹³⁸ Ennek a késő kőkorszaki sziklaművészetnek sajátos, etiópiai-arab stílusnak nevezett jellemzői vannak, s e művészi irányzatnak két

¹³⁶ Utal rá **Filingeri, Licia** <http://www.paleolithicartmagazine.org/pagina65html.html>

¹³⁷ **Kamat, K. L.:** *Cave Paintings of India. Prehistoric Rock Paintings of Bhimbetaka*. First online in 1997. <http://www.kamat.com/kalranga/rockpain/betaka.htm>

¹³⁸ **Breuil, Henri:** *Peintures rupestres préhistoriques du Harrar (Abyssinie)* Comptes-rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Année 1934, Volume 78, Numéro 2, pp. 228 - 229.

területét különböztetik meg – ezek egyike a Surré vagy Genda-Biftou, Etiópia Harar tartományában.

24) Henri Lhote ujjongva ír az **algériai Tasszilin-Ádzser**-beli (a Szahara algériai részén) felfedezett festményekről: „Teljesen felkavar az, amit az utcácskák falain látok. Vörös okkerrel festett alakok életnagyságban, igazi klasszikus izomzatú íjászok, **hatalmas macskafélék**, szarvasmarhák, harci szekerek, stb.”¹³⁹ A sziklamenedék „utcácskái” a rajtuk szereplő festmények után a kutatók nevezték el, így jelenik meg a Sefar térképén egy *Oroszlán-katlan* elnevezés is. Kádár Zoltán szerint **Ti-n-Abou Teka** egyik faliképéről ugyan „nem állapítható meg, hogy milyen **ragadozófajt** ábrázol (...) Ez a hatalmas állat spirálszerűen becsavarodó farokban végződik. Alkata szerint **oroszlán lehetne**, ám előreálló fülei, felborzolt szőre kutyára, fejformája viszont az afrikai cibetmacskára (*Viverra civetta*) emlékeztet.”¹⁴⁰ Az egyik útszakasz fő jellegzetessége a gigantizmus, érezni lehet, hogy a művészek sokkal inkább hatásossá, mint széppé akarták tenni műveiket. „Az állatokat néha szintén nagy méretben festették, ez történt több szarvasmarha, egy macskaféle állat és egy földimalac esetében, amelyeket a Jabbarenen és a Ti-n-Abou Tékán láttunk.” „...a Kelet-Tassziliban nagyon elterjedt archeológiai rétegben ezeken az emberalakokon kívül számos állatot is találtunk, amelyek átfogó képet nyújtanak nekünk az akkori állatvilágról: elefánt, zsiráf, vadbivaly, ló, antilop, muflon, varacskos disznó, **oroszlán (az egyik közülük négyméteres)**, strucc.” Szerepelnek **oroszlánok** az ún. marhapásztor-korszak festményein is. Lhote 1969-ben visszatérvén, Középső-Tassziliban az Ihérenen található menedéken „egy különösen életteli **oroszlánvadászat**” ábrázolására bukkan.¹⁴¹ Datálásuk alapján az első ábrázolások i. e. 6-5. évezred táján keletkeztek, a második korszakot „kerekfejű”-nek nevezik az ily módon ábrázolt fejek miatt. A szarvasmarha-ábrázolások i. e. 4000 és i. e. 1500 között készülhettek.

25) A **namíbiai Twyfelfontein-nél (Kunene régió)** a 2500 (UNESCO forrás szerint 5000) sziklavészet között **több oroszlán** ábrázolásával is szembesülhetünk, amelyek i.e. 6000 - 2000 évvel készültek, de néhány festményt 27 ezer évesre datáltak. E helyszínt, mivel itt koncentrálnak legnagyobb mennyiségben az afrikai petroglifák (rajzolt, karcolt kövek), sziklavészetek, táblaképeken és függőleges falrészekben, az UNESCO a Világörökség részének nyilvánította.¹⁴² A Bradshaw-Foundation honlapján szereplő információ és kép:

¹³⁹ **Lhote, Henri:** *Sziklafestmények a Szaharában*. Gondolat, Budapest, 1977. p. 52.

¹⁴⁰ **Kádár Zoltán**, i.m. <http://muvtar.wordpress.com/oskor/>

¹⁴¹ **Lhote, Henri:** *Sziklafestmények a Szaharában*. Gondolat, Budapest, 1977. pp. 229, 233 – 234, 247.

¹⁴² <http://whc.unesco.org/en/list/1255>

Twyfelfontein Site E. The “Löwenplatte” a nevezetes oroszlánt ábrázolja, hosszú farkát egy macskaféle tartja karmaiban, szája talán nem véletlenül egy antilop testéig ér.¹⁴³

26) Leo Frobenius a felső paleolitikum-beli, **jasu-i** (Jacou) oroszlán-sziklarajzról: **III. In Habeter, Fezzan (Afrika)**. „Ha összehasonlítjuk egy In Habeteri cerkóffal, rögtön látjuk, hogy míg az oroszlán alakja jellegzetesen formált, határozott, a cerkófé elmosódott, bizonytalan. A feltevés, hogy ez a felhígított, játékos fezzani stílusforma az északnyugat-afrikai leszármazottja, annál valószínűbb, mennél figyelmesebben vizsgáljuk a részleteket. Ami elsősorban szembetűnik, a kerek fejforma, a hegyes fül, bojtos végű farok, a karmok és a félig felegyenesedett helyzet (az oroszlánnál ez csak jelzett, de annak francia változatánál, a Trois Frères-i barlangban levő 'varázslónál' már határozottan megvan). És ami a legfontosabb: a képek elhelyezése egészen hasonló: a jasui oroszlán a szikla tetején, a fal alsó részén vonuló vadak felett trónol; a 'varázsló' a vadbivalyok sorára tekint le a magasból, és a fezzani cerkófmajmok lábánál zsiráfok sorakoznak....a **sziklafal derekán, középen a legpompásabb oroszlánok** egyike látható, majdnem sértetlenül.”¹⁴⁴

27) **Tadrart Acacus, Líbia**, az algériai, szintén UNESCO Világörökség részét képező Tasszili-n Ájjer-rel határos sziklaművészeti helyszínen az i.e. 12 000 – 100 között született több ezer barlangfestményt és több száz sziklavészetet 1955-től folyamatosan katalogizálták. Az ábrázolások között ott található az **oroszlán** is.

28) **Közép-Amerikában** a **Sierra de San Francisco** régióban koncentrálódik leginkább a pre-hispán sziklaművészet a **Baja California** félszigeten. Mostanáig kb. 400 ilyen helyszínt regisztráltak itt, s a feltárt leletek i.e. 1100 és 1300 közöttiek, tehát jóval újabbak, mint az európai barlangi- és sziklaművek. Határozott analógiát mutatnak a mai Egyesült Államok délnyugati részén található sziklarajzokkal. Sajátosak a hatalmas méretű állatfestmények a Cueva Pintada barlang falán, Sierra de San Francisco központjában, Baja Californiában. A **Cueva del Ratón** 40 láb méretű festményei között egy fekete arcú emberi alak, egy szarvas, továbbá a terület élőhelyének nagy macskaféle ragadozója, egy **hegyi oroszlán/puma** (mountain lion = *puma concolor*) látható. A feltárásokban részt vett és szponzorálta őket **Erle Stanley Gardner** amerikai krimiíró (Perry Mason megalkotója) 1962-ben, **Clement Meighan** archeológussal együtt. E csoport négy sziklamenedéket közvetlenül látogatott meg és fotózott közletről, valamint ötöt helikopterről, s az ősi alkotások színes fotóit Gardner a *Life*-ban és a *The Hidden Heart of Mexico* c. könyvében tette közzé. Ezeket további

¹⁴³ <http://www.bradshawfoundation.com/namibia/captions.php>

¹⁴⁴ **Frobenius, Leo**: *Afrikai kultúrák. Válogatott írások*. Gondolat, Budapest, 1981. 361. o.

helyszíni fényképezések, könyvkiadás követték, majd 1993-ban Baja felkerült az UNESCO Világörökség listájára.

29) **Észak-Amerikában Kalifornia** keleti részén a **Coso Range** nevű nagyobb területen közel 35 ezer petroglifát regisztráltak. Absztrakt szimbólumokon kívül ezek állatalakokat is ábrázolnak, köztük a **pumát** is (mountain lion). Korukat tekintve 10 ezer évesek, de jóval fiatalabbak, ezer évesek is vannak közöttük. Komplex vadászjelenet ábrázol nyilat, dárdát használó embereket, karóba húzott állatokat, így a hegyi oroszlánnak is nevezett pumát, s ez utóbbi a vadászsiker metaforáját sugallja, tekintve, hogy ezen elejtett állat maga is sikeres vadász. Szimbolizálhatja a vadászatot segítő szellemek megidézését is. Ábrázolásukat legtöbbször hosszú farok jellemzi, amely a test teljes terjedelmében nyúlik el, vagy kunkorodik az állat hátára. A **Renegade Canyon** egyike a Coso Range számtalan kanyonjának, melyek mindegyikében több ezer petroglifa található. A wikipédia szerint senki sem tudja biztosan, ki lehetett a rajzok alkotója, melyek közül egyesek talán tízezer évnél is régebbiek, mindenesetre az amerikai-indián sziklaművészet valószínűleg leggazdagabb területét jelentik.(wikipédia)

30) **Észak-Amerikában** a **Nyugat-Coloradói** fennsíkon a délnyugat indián földek (Southwest Indian Lands) **Calf Creek Canyon** nevű helyszínén található a fremont/anaszázi indiánok ősi alkotásai, petroglifák és piktogrammok, prekolumbián archeológiai műveltséget képviseltek. Olyan vadászok és földművelők voltak, akik nevüket a Utah államot átszelő Fremont folyótól kapták, ahol először fedezték fel emléküket. Egyes **Chaco** petroglifák jól felismerhetők, mint például egy **puma**.

31) **Mexikóban** a Guatemalától 12 km-re lévő **Izapa** archeológiai zónában egy közel kétezer éves **jaguár-szobrot** fedeztek fel, amelynek hossza 1,38 m, magassága 87 cm, szélessége 52 cm; a csupán egyik oldalán vésett kőtömb fekvő állatot sugall. Izapa a pre-maja kultúra 2500 évvel ezelőtt épült vallásos központja volt. **Gallaga** antropológus szakértő úgy véli, e szobor nem csak a térség szobrászati örökségét gazdagítja, hanem újból rámutat a jaguár (*panthera onca*) szerepének jelentőségére a mezoamerikai - a Kolumbusz előtti időszak az emberi jelenlét első nyomaitól a spanyol hódítás befejeztéig tartó kor - rituális gondolkodásban.¹⁴⁵

¹⁴⁵ A jaguár szó a dél-amerikai tupi-guarani nyelvből ered. A Jagua szó a guarani nyelvben „kutyát” jelent. A jaguár valaha egy uralkodói cím volt, melyet a maja hagyományokban az uralkodó hercegeknek, hercegnőknek és uralkodói családoknak adományoztak. A helyi emberek a hatalom és erő szimbólumának tekintették. A maja civilizációban úgy hitték, hogy a jaguár közvetíti az élők és holtak kommunikációját és megvédi a királyi családokat. A maják társuknak tekintették a szellemvilágban. Az aztékoknál létezett egy elit harcos osztály, melynek tagjait jaguárharcosoknak hívták. wikipédia

32) Szintén **Mexikóban** található az a **jaguár-szobor – a jaguár formájú trón** -, amely Chichen Itzá-nál az El Castillo piramis közelében lévő Jaguár-Templomban látható, és előfordul a jaguár a terület más építményeinek dekorációiban. (Jóval később és más földrajzi-krono-kulturális környezetben találkozunk még oroszlán-trónusokkal, Salamon trónját őrző oroszlánokkal, oroszlános trónon ülő Buddha-szoborral, Astarte föníciai istennő szárnyas oroszlán-keveréklényekkel őrzött trónjával, a törökországi Catal Hüyük-beli, i.e. 7000 – 6000 kori neolitikus szoborral, mely két oroszlán tartotta karosszékekben trónoló szülő nőt ábrázol, stb.)

33) **Mexikóban, a Ciudad de Mexico Museo Nacional de Antropologia** múzeumban tekinthető meg egy másik, jellemző **jaguár** szobor. Az ülő helyzetben ábrázolt 90 cm-es olmék jaguár szobor San Lorenzo Tenochtitlan, Veracruz-ból származik, ahol egy ősi öntözőrendszer mélyéről ásták ki. Feltételezés szerint hiedelmekben az eső és a víz istenéhez kötődhetett, kora megfelelhet az olmékok kb. i. e. 1500 és 400 közötti életszakaszának.

34) A 2008-ban felfedezett, **Nyugat-Ausztrália, Kimberley, Drysdale River** Nemzeti Park paleolitikus sziklaművészetében is találunk **oroszlán-ábrázolást**, a kihalt egykori megafauna idejéből, talán ennek egyik bizonyítékaként: a *Thylacoleo carnifex* (marsupial lion) rajza 15 ezer – 22 ezer évvel ezelőtti, a festmény egy vadászati jelenetet ábrázol, ahol a vadász nyilat lő erre az állatra, amely Ausztráliában a korai pleisztocéntól annak késői szakaszáig élhetett, 1.600.000 – 46.000 évvel ezelőtt, amint fossziliái is mutatják.

* * *

Számszerűsítve: a rendelkezésünkre álló, több nyelven áttekintett szakirodalomból, a publikált barlangi- és sziklaművészeti leírásokból a történelem előtti idők oroszlán-ábrázolásai (esetenként más, a terület élőhelyére jellemző, az oroszlán szerepét betöltő nagymacskaféle csúcsragadozó ábrázolásai) közül Európa, Ázsia, Afrika, Amerika, Ausztrália harmincnél több országának barlangjában/sziklamenedékében több mint félszázról foglaltunk össze globális és regionális ismereteket. (További néhány esetben a leírás számolatlan „több” macskafélét vagy kifejezetten oroszlánt említ, ezek pontosítás hiányában nem szerepelnek az összesítésben). A félszáznál több oroszlán-ábrázolás közül 40 körüli volt barlangi festmény-rajz vagy sziklavészet, 7 a dombormű-féldombormű és szobrocska, 5 a kerámia-töredék. Legtöbbjük fénykép formátumban elérhető és megtekinthető az interneten is, képkeresőben, tematikus honlapokon, dokumentációkban, vagy múzeumi site-okon. (Ennek érdekében lásd a Bibliográfia fejezetben közzétett internetes címeket.)

Az őskori műalkotások tisztán esztétikai-művészi értékét illetően emlékeztetünk, hogy a szakemberek először azért vonták kétségbe hitelességüket, mert „valószínűtlennek tűnt, hogy ennyire alacsony kultúrájú, kezdetleges, és csiszolatlan elméjű emberek ilyen szép alkotásokat hozzanak létre.”¹⁴⁶ Ma már elismert, hogy e gyakran „festői oldottságú” remekművek, e prehistorikus sziklarajzok, gyakran kivételes minőségű elemi ábrázolási formák többségének művészi fejlettsége vetélkedik „a legnagyobb mesterek bámulni való alkotásaival”.¹⁴⁷ A barlangi művészet és a kőkorszaki ember „vizuális fegyelmének” („discipline visuelle”), a „vonal alkotó felhasználásának” hiteles ismerői - Henri Breuil és Raymond Lantier –, akárcsak más tudósok igazolják, hogy „az akkori ember képességei semmivel sem voltak alacsonyabb rendűek a mieinknél, sőt, egyes tekintetekben akár meghaladták azokat.”¹⁴⁸ Ellenvéleményként A. D. Sztoljar orosz régészt idézzük, aki úgy véli, azáltal, hogy a kőkorszaki ember „kezdetleges, primitív, járatlan” alkotásait művészetnek tekintik, „felnagyítják az őskőkori homo sapiens valódi vívmányait, (...) s ily módon minden lelet esztétikai jelenségnek bizonyul.”¹⁴⁹ A szibériai leletekről 1824-ben I. P. Falk úgy vélte, ezek „egy korábbi lakosságnak s e lakosság éretlen rajzízlésének emlékét” képezik.¹⁵⁰ Frobeniusék afrikai kutatócsapata elképedve vette szemügyre az ősi ábrázolásokat, egyúttal magyarázatot keresve az alkotások magas művészi színvonalára: „honnan ez a hallatlan biztonság? A japán festők ecsetvonásaira emlékeztető lendület és könnyedség? Mintha csak úgy odavetették volna a sziklára a képet. Az ember meg nem foghatja, hogyan és hol szerezhették ezt a bámulatos készséget, könnyedséget, ami voltaképpen sehogyan sem illik a kőbevésés veritékes munkájának stílusához. A talány megoldása....sok minden szól amellett, hogy igazi művészetük a plasztika volt. Mintáztak agyagot, faragtak puha köveket és más anyagot, ami formálásra alkalmas volt, a sziklára vésés tulajdonképpen másodlagos. És csak ez a másodlagos művészet maradt ránk, a többit elpusztította az éghajlat és más romboló erő az évszázadok, évezredek során.”¹⁵¹

Ugyanakkor az őskori művészet kutatói arra a következtetésre jutottak, hogy a paleolitikum művészet – bár egységes egészet képvisel -, alkotásainak két nagy csoportja – a barlangművészet és a „mobiliák” – földrajzi elterjedési köre különböző, ellenben e két

¹⁴⁶ **Lhote, Henri:** *Sziklafestmények a Szaharában.* Gondolat, Budapest, 1977. Fülszöveg.

¹⁴⁷ **László Gyula,** i.m. p.51.

¹⁴⁸ **Breuil, Henri – Lantier, Raymond:** i.m. p. 227.

¹⁴⁹ **Sztoljar, A.D.:** *A képzőművészeti tevékenység genezise és szerepe a tudat kialakulásában. (Javaslatok egy probléma megoldásához).* In: *A művészet ősi formái.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1982. 30., 39. p.

¹⁵⁰ **Okladnyikov, Alexej Pavlovics -Martinov, A. I.:** *Szibériai sziklarajzok.* Bevezető tanulmány: Hoppál Mihály. Corvina Kiadó, Budapest, 1983. 48. p.

¹⁵¹ **Frobenius, Leo:** *Afrikai kultúrák. Válogatott írások.* Gondolat, Budapest, 1981. 358. o.

művészi forma több tekintetben is hasonló tulajdonságokkal rendelkezik.¹⁵² Felfedezhetők „egyetemes művészettörténeti törvényszerűségek,” de ezek nem függetlenek a „társadalmi mozgástól,”¹⁵³ sem történelmi korszakok sajátosságaitól. Legtöbb állatfiguráról elmondható, hogy valódi remekművek, másokról, természetesen, hogy középszerűek. A **Tasszili Ádzser**-beli Ta-n-Zoumaitak sziklamenedék falfestményeinek művészi kvalitásairól Henri Lhote a helyszínen megállapítja: „Nem kétséges: ez egy miniatűr szaharai „Lascaux”.”¹⁵⁴

Gazdag szakirodalma van az őskori műalkotások **művészi kifejezési technikáit, stílusát, alapanyagait, eszközeit, technikáit, módszereit** vizsgáló elemzéseknek, melyek ismertetése nem célunk. Sok minden mondható el és mondtak már el az állatok testtartásáról, az emberek – nők és férfiak - megjelenítéséről, a különböző stílusfejlődési szakaszokról. Technikájuk, alapanyagaik tekintetében beszélhetünk faragványokról, vésett mamut-agyarról vagy -lapockáról, s az ezekhez szükséges eszközökről; alapozott sziklán körülfújt kéznyomokhoz használt „stencilezésről”, mintázó-agyagról, agyagos talajba vagy sziklába karcolt képről, ujjal húzott vonalakról, természetes festékek készítéséről. A díszített helyszínek megvilágítása: néhány kivételtől eltekintve az ábrázolások többsége sötétségben készült, bár Franciaországban a természetes sziklamenedékek egész soránál nappali fényben készülhettek e művek, ám legtöbbjük kétségtelenül földalatti „szentélyek” félhomályában, ami kihatott az alakokra. A korabeli festészet és figurális művészet sajátossága, hogy a vizuális és az intellektuális realizmus egyaránt jelen vannak. Leroi-Gourhan sem tudta kivonni magát e festmények hatása alól, amikor így ír: „A barlangokban pedig éppen az a megdöbbentő, hogy milyen méltóságot árasztanak azok az alkotások, amelyeket az ősember a kőfal domborulataiból hozott ki, s hogy ezerféle bizonyítékát szolgáltatotta a művei iránti tiszteletnek...”¹⁵⁵

A barlangi művészet **belső időrendjének** meghatározását a paleo-archeológia és a művészettörténeti elemzés végezte el, e tekintetben szintén részletes anyag áll rendelkezésünkre. Már 1869-ben megjelent **G. Mortillet** könyve, amely felvázolja az ősember kultúráinak sorrendjét: chelles-i, acheuli, moustiérei, aurignac-i, magdaléni műveltség. „Kialakult a barlangrajzok, falfestmények korrendi beosztása is. 1. aurignac-i és idősebb solutréi kultúra, jellemzői. 2. solutréi fiatalabb szakasza. 3. magdaléni idősebb és középső szakasza. 4. magdaléni felső szakasza. 5. különválnak a délkelet-spanyol művészet.

¹⁵² **Gábori Miklós:** *A késői paleolitikum Magyarországon.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.

¹⁵³ **László Gyula,** i.m. p. 104.

¹⁵⁴ **Lhote, Henri:** *Sziklafestmények a Szaharában.* Gondolat, Budapest, 1977. p. 49.

¹⁵⁵ **Leroi-Gourhan, André:** *Az őstörténet kultuszai.* Kozmosz Kv., Budapest, 1985. 135. p.

(...) Ez a beosztás csupán művészettörténeti, művészetfejlődési, majdnem csak művészettechnikai folyamatot mutat be.”¹⁵⁶ „A barlangi művészet napjainkban is él Afrikában éppen úgy, mint a messze Észak vadásznépeinél”, ám az őskor végén a barlangművészet eltűnt. A mediterrán hatások beszivárgását nyomon követve Breuil és Lantier megállapítják, hogy idővel az (újonnan jött) emberek inkább halászok, kagyló- és csigagyűjtők voltak, ami „nem ragadta meg akkora erővel a nagyléptékű grafikai művészetet indukáló képzeletet, mint a mamut-, orrszarvú-, bölény-, szarvas-, rénszarvas vadászat. Az erőteljes érzelmeknek e forrása, amely képes volt fenséges alkotásokban kifejeződni, örökre eltűnik, s vele hanyatlik és tűnik el az őskori barlangi művészet is.”¹⁵⁷ Az is tény, hogy a paleolitikum végére kipuштul az európai pleisztocén megafauna: a barlangi medve, a barlangi oroszlán, a gyapjas mamut, a gyapjas orrszarvú, az óriásszarvas.¹⁵⁸

* * *

A barlangrajzok értelmezésére, keletkezésük vitatott, izgalmas kérdésének megválaszolására különböző elméletek születtek. „Vajon miért festettek?”, milyen **célből jöttek létre, milyen célt szolgáltak e barlangi festmények, sziklavésetek, ábrázolások, mi volt a szerepük, milyen funkciót** töltöttek be? A válaszok tekintetében ma sincs egyetértés. „Sok tinta folyt már el és fog még elfolyni ebben a vitában; olyan terület ez, ahol a legelképezhetőbb hipotézisek is felmerülhetnek”- írja Henri Lhote.¹⁵⁹ Valóban „a barlangrajzok eredetéről, céljáról máig vitáznak a tudósok: vallási szertartások kellékei voltak-e a rajzok, a sámánizmushoz kapcsolódtak, vagy egyszerűen az emberiség művészi tevékenységének kezdeteit jelentették?”¹⁶⁰ Vannak szakértők, akik úgy vélik, ezek az alkotások nem kultikus célokat szolgáltak, hanem tisztán *l'art pour l'art* típusúak, s dísz tárgyakként „az őskőkori ember szépségigényét” elégítették ki. (wikipédia). **David S. Whitley** paleo-archeológus arra is keresi a választ legújabb könyvében, hogy miként magyarázható a művészi kreativitás ilyen magas színvonalú felvirágzása azokban az időkben?¹⁶¹ Sokan mások mindenképpen kultikus cselekedetet (is) látnak a barlangi falfestmények létrehozásában, hiszen bizonyított a tény, hogy ezeket a barlangokat nem lakóhelynek használták, de rendszeresen látogatták, akár a

¹⁵⁶ **Gábori Miklós:** *Utószó Leroi-Gourhan, André: Az őstörténet kultuszai* c. könyvéhez, Kozmosz Könyvek, Budapest, 1985. 155. p.

¹⁵⁷ **Breuil, Henri – Lantier, Raymond:** i.m. p. 235.

¹⁵⁸ wikipédia. A csehországi Dolní Věstonice-i archeológiai kutatások során talált csontok elemzésénél, a 7 előfordult állat – mamut, **barlangi oroszlán**, rénszarvas, szürke farkas, vadmacska, vadló, bölény - csontjai között a mamutcsontok 30 %-ban, a rénszarvas csontok 20 %-ban, a többi állat, tehát a barlangi oroszlán csontjai is 10-10 % arányban fordultak elő. Data: http://is.muni.cz/th/150353/prif_b/Prilohy.pdf

¹⁵⁹ **Lhote, Henri:** *Sziklafestmények a Szaharában*. Gondolat, Budapest, 1977. 69. p.

¹⁶⁰ **Farkas Ildikó,** in: *História*, 2001. 07.

¹⁶¹ **Whitley, David S.:** *Cave Paintings and the Human Spirit: The Origin of Creativity and Belief*. Prometheus Books, Amherst, New York, 2009.

búcsújáráshelyeket.¹⁶² Frobenius ilyen értelemben említi olaszországi tapasztalatait, Valmonica sziklarajzait: „ide kizárólag csak rajzolni, képek ezreit alkotni jöttek... A környékbeli ásatások nem eredményeztek egyetlen településre utaló leletet sem.”¹⁶³ (Találkozni olyan esetekkel is, ahol a leletek ellenkezőleg, arra utalnak, hogy egyúttal laktak is néhányukban.) Érdekes megállapításokat tesznek a totemelmélet hívei is: szerintük az állatok totem-őst ábrázolnának, ám ennek az elméletnek is vannak ellenzői, mondván, a bálványozott totem-őst tilos megölni és megenni, viszont az ábrázolt állatok maradványait megtalálták a lakott barlangokban. (Egy későbbi korszak és földrajzi régió, az egyiptomi ókori civilizáció állatábrázolásairól véli úgy **David A. Warburton**, hogy a bálványimádás körébe tartoznak).¹⁶⁴ A történelem előtti korok emberének szimbólumalkotásairól, ember és állat örök és változó viszonyáról **Clark Kenneth** így foglalja össze némi szkepticizmussal a különböző magyarázatokat, melyek közül számára is nehéz választani: „I cannot put myself into the minds of the men who made them”, de úgy véli, ezek a rajzok mindenképpen **az ember csodálatát fejezik ki az állatok iránt**. Innen eredezteti azt az emberi-művészi ősi hozzáállást is, hogy totemként választják őket törzsük jelképének, keresik velük a „rokonságot”.¹⁶⁵ Ez a csodálat olyan erős volt, hogy – állítja -, ez indította őket, a „régieket”, az őskőkori alkotókat, majd a mezopotámiaiakat, az egyiptomiakat, a klasszikus ókori görögöket, a rómaiakat - kevert lények, hibrid figurák alkotására: állati fizikai tulajdonságokat jelenítettek meg az emberalakokon.¹⁶⁶ (Ilyen az életnagyságban készült terrakotta oroszlán mint szimbolikus őr, úgynevezett apotropaion a saduppumi Tell Abú Harmal templomkapunál, az i.e. 2. évezred elején, ma a bagdadi Irak múzeumban, vagy Lamastum a félig állati testű, vicsorgó oroszlánfejű, rettegett mezopotámiai női démon – a sor folytatható, anyagunk következő fejezeteiben).

A barlangrajzok segítségével vizsgálják „a korai vallásos világnép létét és természetét,”¹⁶⁷ a vadászmágia sajátosságait, és „feltételezhető, hogy a közösség belső, saját ügyét, kívülálló számára titkos szertartását végezték ezeken a helyeken, s így a képek éppen ezekhez a **szertartásokhoz tartozó dokumentumok**, nem pedig önkéntelen művészi alkotások voltak.”¹⁶⁸ **Géczi Jánost** idézve, „a párhuzamos leletek együttese a felső paleolitik

¹⁶² **Zach Zorich** in *Archaeology magazine* <http://www.archaeology.org>

¹⁶³ **Frobenius, Leo: Afrikai kultúrák. Válogatott írások.** Gondolat, Budapest, 1981. 244.o.

¹⁶⁴ **Assmann, Jan: Mózes, az egyiptomi.** Osiris kiadó, Budapest. 2003.158. o.

¹⁶⁵ **Clark Kenneth, Animals and men: their relationship as reflected in Western art from prehistory to the present day.** London: Thames-Hudson, 1977. p. 11.

¹⁶⁶ **Clark Kenneth:** i.m. p. 14.

¹⁶⁷ **Géczi János – Stirling János – Tüske László: Bevezetés a művelődéstörténetbe.** Pannon Egyetem BTK, Antropológia és Etika Tanszék, Veszprém, 2007. <http://mek.niif.hu/07400/07453/07453.pdf>

¹⁶⁸ Uo.

kor barlangi festményeinek kultikus hátterét mutatja, és egyúttal a szertartások jellegét is megvilágítja: a barlangot használó vadászok mágikus módszerekkel a vadászatot akarták eredményessé tenni. A feltételezés szerint a törzs tagjai a vadászat megkezdése előtt a barlang rejtett fülkéjében előre megjátszották a vadászatot: lándzsáikkal és dárdáikkal megdöfködték az elejtendő állatok képét vagy szobrocskáit abban a meggyőződésben, hogyha az állat képmását megölik, tehát megragadják, és magukévá teszik az elejtett állat fogalmát, akkor ez elősegíti a valódi állat elejtését a valódi vadászatban. A varázslásnak, mágiának ezt a formáját **J. Frazer** nyomán "hasonlósági" (szimpatetikus) mágiának nevezzük. A feltételezést különböző néprajzi megfigyelésekkel igazolni lehet."¹⁶⁹ A barlangi művészet szerepéről a francia szaktekintély Leroi-Gourhan újabb magyarázat lehetőségét fogalmazza meg, némiképp elődje, Henri Breuil észrevételeire, de saját barlangi statisztikáira is támaszkodván: szerinte az állatképek sajátos, egyáltalán nem véletlen egymásutánosságában rejlik egy máig még meg nem fejtett magyarázat, mely alapján jelkép-együttest alkotnának. „Észrevették, hogy bizonyos állatok sokszor kerülnek egymás társaságába, míg mások soha. A később, több barlangban elvégzett vizsgálat bebizonyította, hogy az állatcsoportok meghatározott rendben követik egymást.”(wikipédia). Leroi-Gourhan azt sem gondolja mellékesnek, hogy egyes állatok-állatcsoportok festményei rendszerint a barlangok bizonyos szakaszaiba kerültek – központi, bejárati vagy folyosói részekre. Úgy véli, „az állatalakok mögött összefüggések egész erdeje húzódik meg.”¹⁷⁰ Művészettörténészek is elfogadják, hogy „nem tudjuk biztosan, milyen szempontok alapján választották ki a barlangok falán ábrázolt állatfajokat. Valószínű, hogy nem minden ábrázolás függ össze a táplálékszerzéssel. Az, hogy hol egyik, hol másik állatot festették meg, bizonyára átfogóbb, összetettebb szimbolikus igénynek felelt meg.”¹⁷¹

Gábori cáfolja az állatábrázolások szimbolikus társításának elképzelését, s ehhez ellenérveket a saját - francia és spanyol - barlangokban végzett terepmunkái során tapasztaltakból hoz.¹⁷²

Leroi-Gourhan több statisztikát is készített értelmezéseinek alátámasztására, így például 72 festett barlang adatainak feldolgozása alapján (a „ma ismert 125 barlang közül” – írja 1964-ben). Ennek egyik eredménye azon észrevétele, hogy a feljegyzett 2500 alak több mint 1200 féle elhelyezésben található a falakon, még hozzá bizonyos **elrendezési típusokban**, amely szerinte nem lehet a véletlen műve. Itt csak az **oroszlánt érintő** adatait

¹⁶⁹ Uo.

¹⁷⁰ **Leroi-Gourhan, André:** *Az őstörténet kultuszai.* Kozmosz Kv., Budapest, 1985. 110. p.

¹⁷¹ *A művészet története. A korai civilizációk.* Magyar Könyvklub, Budapest, 2000. 42.p.

¹⁷² **Gábori Miklós:** *Utószó Leroi-Gourhan, André: Az őstörténet kultuszai* c. könyvéhez, Kozmosz Könyvek, Budapest, 1985. 159. p.

idézzük: a falra festett alakok elhelyezésének százalékos megoszlásakor a macskafélék esetében 20 ábrázolás található barlang központi részében, 53 ábrázolás peremrészen, kürtőkben, bugyrokban, 13 szűkületekben-kanyarokban, és 13 a faldíszítés legutolsó pontján. Az oroszlánnak (és itt a csoportjába sorolt medvének, orrszarvúnak, halnak) ritkább előfordulásából arra a következtetésre jut, hogy ábrázolása viszonylag marginális, csekély jelentőségű.¹⁷³ Egy másik statisztikájában, ahol az előforduló témákat (és nem az ábrázolt egyedek számát) vette figyelembe, kb. 1800 esetben 2%-ot tettek ki a macskafélék. (Uo, 88-89.p.) Az átlukasztott, díszített botok statisztikájában 50 darab elemzése során 30 állatábrázolás között macskaféle is előfordult. (Uo, 122.p.) A 30 dárdahajítón végzett statisztikájában 1 esetben fordult elő macskaféle. (Uo, 123.p.)

Mindezek részigazságok, a barlangrajzok lehetnek egy, a „jégkorszak embere számára ismert, de mára már eltűnt mítosz illusztrációi, (...) s a barlangok teret adhattak különböző mágikus, vadászattal, termékenységvel kapcsolatos és avatási szertartásoknak.” A rítusokat **Jean Cazeneuve** francia szociológus és antropológus egyenesen az emberi lét lényegéből vezette le.¹⁷⁴

A vadászmágia amúgy igen elterjedt elméletét cáfolja Leroi-Gourhan, az általa felállított statisztikára hivatkozva, mely szerint „...a barlangi falfestészetben a sebesült állatok mindössze 4 %-ot képviselnek az összes állatalak között...ez igen messze áll a naiv vadász rontó varázslatától...”¹⁷⁵ Ugyanő szemrehányásokkal illeti az etnológiai összehasonlításon alapuló módszert, amely analógiák révén igyekszik megmagyarázni a tényeket. „Garmadával gyártották az ausztráliai bennszülöttektől vagy a pápuáktól kölcsönzött szokások alapján a legendákat; az ősembert már eleve átítatták a nyugati gondolkodásmóddal (...) félreértések csapdájába kerülhetünk.”¹⁷⁶ Erre hivatkozik Gábori Miklós a Leroi-Gourhan könyvéhez írott *Utószavá*-ban, megállapítván, hogy a szerző kigúnyolja azt, amikor „húsz-harminc-negyvenezer évvel ezelőtti „jelenséget” alig százéves szellemi néprajzi analógiával kívánnak megoldani.”¹⁷⁷

„A sziklarajzokat felfoghatjuk úgy is, mint a **korabeli mítoszok illusztrációit**, más szavakkal, mint a hiedelemrendszer képekben való megfogalmazását.”¹⁷⁸ Egy másik feltételezés szerint „ezeket a rajzokat nem mint művészi tevékenységet kell felfogni, hanem

¹⁷³ **Leroi-Gourhan, André:** *Az őstörténet kultuszai.* Kozmosz Kv., Budapest, 1985. pp. 93-95.

¹⁷⁴ Erről lásd **Demeter (Zayzon) Mária:** *Originile ritului.* In: *Ramuri*, Craiova, 1971. február 15.

¹⁷⁵ **Leroi-Gourhan, André:** *Az őstörténet kultuszai.* Kozmosz Kv., Budapest, 1985. 98. p.

¹⁷⁶ **Leroi-Gourhan, André:** *Az őstörténet kultuszai.* Kozmosz Kv., Budapest, 1985. 148. p.

¹⁷⁷ **Gábori Miklós:** *Utószó Leroi-Gourhan, André: Az őstörténet kultuszai* c. könyvéhez, Kozmosz Könyvek, Budapest, 1985. 148. p.

¹⁷⁸ **Hoppál Mihály:** *Bevezető tanulmány* Okladnyikov, Alexej Pavlovics - Martinov, A. I.: *Szibériai sziklarajzok* c. könyvéhez. Corvina Kiadó, Budapest, 1983. 22. p.

mint a **megismerési folyamat részét**,” ebben **Hoppál Mihály** utal **A. Marschak**-ra. „A képanyag üzenethordozó eszköz volt a régi korok embere számára (...) gyakorlati tapasztalatokat közvetített a fiatalabb nemzedékek számára a vadászatról.”¹⁷⁹

Fennáll még a szemiotikai interpretáció lehetősége is. Szintén Hoppál Mihály idézi a két orosz szerzőpáros, **A. P. Okladnyikov** és **A. I. Martinov** véleményét, mely szerint „a neolitikus kor végére és a bronzkorban egyre nő a jelképek, a szimbolika szerepe, s a művészet egyre inkább telítődik elvont és egyezményes jelekkel...A korábbi képek értelme elhomályosult, s elkezdtek jelként vagy még inkább jelképként, szimbólumként értelmezni a korábbi ábrázolásokat...**Helyesebb volna talán az egész kulturális jelenségcsoportot a szimbólumteremtő viselkedés körébe sorolni**” – véli.¹⁸⁰ (Kiemelés DZM).

Nem tartozik kutatási céljaink közé állást foglalni, sem elmélyedni e vitákban, viszont szociológusként érdekesnek tartjuk azt az elméletet, amelyet **Nyíri Kristóf** *Hagyomány és képi gondolkodás* című előadásából a *Képi hagyományozás* fejezetben idéz: „**Donald és Humphrey** elgondolásai alapján a képi hagyományozás őseredeti szerepének igencsak látványos - számomra, bevallom, vonzó - elmélete építhető fel, ám nélkülük is érvelni lehet amellet, hogy **a barlangrajzok nem egyszerűen rituális-vallásos vagy éppen művészi indítékokból születtek, hanem a tudásmegőrzés-tudásátadás igényével.**”¹⁸¹ Valóban, a tudásszociológia vizsgálódási köre és a szimbólumok problematikája feltétlenül összeköthető – véli **Karácsony András** *A szimbólum mint tudásszociológiai probléma* című tanulmányában, s ezt meg is indokolja: „A szimbólumok azért reprezentálhatják a kutató számára egy-egy korszak tudáskészletét, mert **az adott korszakot átélők számára orientációs erővel bírtak.**”¹⁸² Ilyen értelemben az őskori ember alkotta ábrázolások alkotóik tudáskészletét rögzítették, bármilyen céllal tették is ezt. Ez egybecseng Leroi-Gourhan megállapításával: „A művészet még a legkevésbé figuratív művekben is, amelyek a legtávolabb állnak attól, hogy vallásos tartalom hordozói legyenek, valamely üzenet továbbítója; a formán keresztül jelképpalkotó funkciót tölt be...”¹⁸³ „A világ logikai megismerésében” játszottak szerepet, információs céllal készültek, miközben tágabb szociokulturális értelemben, közösségi művészetként (public art) a társadalmi kohézió

¹⁷⁹ **Hoppál Mihály:** *Bevezető tanulmány:* Okladnyikov, Alexej Pavlovics -Martinov, A. I.: *Szibériai sziklarajzok*. Corvina Kiadó, Budapest, 1983. 20. p.

¹⁸⁰ Uo.

¹⁸¹ **Nyíri Kristóf:** *Hagyomány és képi gondolkodás.* <http://mek.oszk.hu/09900/09953/09953.htm>
Elhangzott 2002. febr.21-én.

¹⁸² **Karácsony András:** *A szimbólum mint tudásszociológiai probléma.* In: *Jelbeszéd az életünk. A szimbolizáció története és kutatásának módszerei* (szerk. **Kapitány Ágnes** és **Kapitány Gábor**). Osiris-Századvég, Budapest, 1995. p. 179.

¹⁸³ **Leroi-Gourhan, André:** *Az őstörténet kultuszai.* Kozmosz Kv., Budapest, 1985. 76. p.

megteremtését is szolgálták – véli 2010-es doktori dolgozatában **Camille Bourdier**, a prehistorikus archeológia szakértője.

A Chauvet-barlang tanulmányozásakor ugyanígy felmerült a kérdés és születtek elméletek: „kik voltak azok az emberek, akik itt tanyáztak, s **voltaképp milyen célból készítették a lenyűgöző szikla-pinakotékát.** (Kiemelés DZM). Sok teória született tehát a barlangrajzok rendeltetéséről: kik a vadászmágia, kik a társadalmi elkülönülés nyomainak vélték, de egyik magyarázat sem vált általánosan elfogadottá (...) talán a sámánizmus hagyatékáról van szó, a rajzok, festmények a természetfeletti lényekkel érintkezni képesnek tartott varázslók, jósok önkívületi állapotban átélt vízióit tükrözik (...) Merő spekuláció mondják a kételkedők, s persze (...) sohasem lesz lehetséges biztonsággal kideríteni, kik és mi célból alkották a chauvet-i és egyéb barlangrajzokat.”¹⁸⁴ Henri Breuil-ék feltevése szerint céljuk tekintetében nem tagadható a mágia, de minden bizonnyal személyiségük megnyilvánulása-megmutatása is célja volt az alkotóknak: egyidejűleg lehetek varázslók és alkotóművészek, hiszen a festmények tükrözik az alkotó esztétikai élvezetét is műve elkészítése közben.¹⁸⁵ Az is értelemszerű, hogy mivel egyes festmények kidolgozása igen időigényes volt, a közösség „felmenthette” az alkotót az egyéb munkavégzés – vadászat – napi gondjai alól. Ahol ez nem volt lehetséges, ott nem is születtek hasonló alkotások. *Az Élet és Tudomány* szerkesztőjének, **Juhari Zsuzsannának** kérdésére – *Miért nincsenek sziklarajzaink?* – **Kretzoi Miklós** paleontológus 1995-ben így válaszolt: „A Kárpát-medencében viszont az állatot figyelő ember nem annak szép mozgásában gyönyörködött; sokkalta valószínűbb, hogy azt leste, melyik a gyenge pontja, hogyan tudná legkönnyebben leölni... Itt a kevés emberből álló csoport minden tagjának dolgoznia kellett a betevő falatért. A művészethez, a tudományhoz pedig idő és nyugalom kell, no meg egy olyan népesség, ami ilyesmire is tud áldozni.”¹⁸⁶ Gábori Miklós említi, hogy Magyarországon „az ősember művészetének nálunk eddig nincs emléke. Egyetlen művészi tárgyunk a Jankovich-barlangi amulett. Háromsoros, ún. „létraminta” van rávésve,” és „ép állapotban lévő végén pedig átfúrt.”¹⁸⁷ Ezt a ’leletszegénységet’ magyarázattal is kiegészíti egy másik tanulmányában azzal, hogy „nyíltszíni telepeink, telepnyomaink közel sincsenek olyan mértékben feltárva, amennyire ez a késői paleolitikum alapos megismeréséhez szükséges lenne.”¹⁸⁸ Ismeretes viszont az Istállóskőnél előkerült háromlyukú, barlangi medve csontjából készített, öt hang

¹⁸⁴ **Nyárády Gábor:** *Remekművek az őskorból - térábrázolás barlangrajzokon.* In: *Magyar Tudomány*, 1999/11.

¹⁸⁵ **Breuil, Henri –Lantier, Raymond:** i.m. p. 226.

¹⁸⁶ **Juhari Zsuzsanna:** *Miért nincs sziklarajzunk?* In: *Élet és Tudomány*, 1995/16. szám

¹⁸⁷ **Gábori Miklós:** *Utószó Leroi-Gourhan, André: Az őstörténet kultuszai* c. könyvéhez, Kozmosz Könyvek, Budapest, 1985. 161. p. és *A késői paleolitikum Magyarországon.*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964, 62. p.

¹⁸⁸ **Gábori Miklós:** *A késői paleolitikum Magyarországon.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964. 30. p.

megszólaltatására alkalmas csontfurulya. (Ha viszont kiterjesztjük a leletek mibenlétét a kézműiparra, eszközkészítésre, fémmegmunkálásra, földvárak építésére, stb., akkor nem meglepő az állítás, miszerint „Európa újkőkori kultúrájának gyökerei a Kárpát-medencei műveltségekben keresendők.”).¹⁸⁹

A tudomány mindenképpen „időrendben visszafelé” ismeri meg az őskori művészet emlékeit, így igen gyakran sebezhető feltételezésekre szorítkozik. A „nyugat-európai tudomány tanácstalansága” abból fakadna, hogy „a Neander-völgyi ember gondolkodási műveleteinek rekonstruálásához is a jelenkori ember szemszögéből közeledik.”¹⁹⁰ A művészettörténet jelen álláspontja szerint „minden szerző egyetért abban, hogy a festményekkel díszített barlangok szentélyek voltak, bár nem tudunk rá magyarázatot adni, hogy miért, mi célból festették ezeket a valódi remekműveket.”¹⁹¹

Az oroszlán-szimbolizáció értelméről a korábban említett francia kutatók könyvében is olvashatunk, amikor néhány barlangi bejárat közelében fellelhető bőgő-vicsorgó-ordító oroszlánokról esik szó, amelyek mintha elrettentő, a barlang bejáratát **őrző, oltalmazó szándékkal** kerültek volna a veszélyeztetett barlangszakaszba. Eszerint eddig, a kezdetekig vezethető vissza az oroszlán őrző szerepe, védelmező szimbólum jelentése, hiszen a későbbi történelmi korszakokban összetett szimbolikus jelentésének ezen vonatkozása igencsak elterjedt – gondoljunk egyes mezopotámiai, ókori egyiptomi, görög, római oroszlán-szobrokra, s a későbbiekben is, mind a mai napig különböző kontinensek, országok művészetében a templomok, paloták, közintézmények, kastélyok, hidak közelében, bejáratánál (többek között) szimbolikus őrzésre kijelölt helyre került fenséges oroszlán-szobrokra. **Újvári Edit**, a hazai szimbólumkutatás szegedi szakértője véleményével egyetértve, idézzük őt: „Az őskori művészet fennmaradt alkotásaiban, az ősi mítoszokban, valamint a természeti népek közelmúltbeli, illetve jelenkori kultúráiban egyaránt megfigyelhető az ilyen jellegű szimbólumalkotás és -használat. A kulturális szimbólumok eredendően a mágikus-mitikus szférához kapcsolódó jelképteremtéssel állhattak kapcsolatban. A mágikus erővel felruházott jelkép – legyen az képi, nyelvi vagy zenei – helyettesítő, reprezentáló funkcióval bír, amelynek közbenjárásával az ember a környezetére való nagyobb befolyását igyekszik gyakorolni, valamint a felsőbbrendű, szellemi hatalmakkal próbál kapcsolatot teremteni (...) A szimbólumalkotást és -használatot nem kizárólagosan a vallásos

¹⁸⁹ **Bunyevác Zsuzsa:** *Az európai kultúra bölcsője.* In: *Demokrata*, 2012. május 9.

¹⁹⁰ **Sztoljar, A.D.** i.m. p. 35.

¹⁹¹ *A művészet története. A korai civilizációk.* Magyar Könyvklub, Budapest, 2000. 38.p.

világszemlélet, hanem inkább az emberi gondolkodásmód lényegi elemének tekinthetjük. Az ember elidegeníthetetlen lényegi – biológiai fogalommal élve – **fajra jellemző lényegeként határozhatjuk meg a fogalmi gondolkodás kialakulásával együtt járó kultúra- és szimbólumalkotó képességet.**¹⁹² Pál József megállapítása egybeesik azzal, hogy „a szimbólumok saját kultúránk és valamennyi emberi civilizáció megismeréséhez elvezetnek, hiszen **gondolkodásmódunk alapvető sajátossága a (jel)képek és analógiák használata.** (Kiemelések DZM). A környezet természeti jelenségei, élőlényei és maguk az ember teremtette tárgyak is a képalkotás alapszókincsébe tartoznak (...). A különböző kultúrák mítoszaiban, vallásaiban és művészetében megfogalmazódó jelképek rövid, jelentésorientált ismertetései önmagukban egyértelművé teszik, hogy tárgyunk, **a kulturális jelkép a civilizációteremtő ember egyetemes érvényű sajátossága. E tekintetben a szimbólumalkotás képességének kialakulása nem csupán az emberi faj kialakulásának egyik alapvető ténye, hanem az elsősorban intellektuális síkon lezajló emberi evolúció magyarázata is...**¹⁹³ Pál József megfogalmazza azt a tényt, amely érvényes az őskori művészet kialakulására is: „Születésével minden egyes jelkép átlépte az elvont és a konkrét, az általános és az egyedi, a fogalmi-verbális és a képi között húzódó határt.”¹⁹⁴

Henri Lhote lényegre törő meglátása lehetne a zárszó: az őskori művészetből **„...eddigi ismeretlen népek több ezer éves üzenetét – az életnek, a művészetnek, az ember egyetemességének mélyen megrázó üzenetét”** ismerhetjük meg.¹⁹⁵

¹⁹² Újvári Edit: *A szimbólumok világa*

<http://www.grafomagazin.hu/index.php?menu=22&rovat=3&id=211&cikkNev=QSBzemplYvNsdW1vayB2aWZhZ2E=>

¹⁹³ Uo.

¹⁹⁴ Pál József: *A szimbólum történetéről* <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/szimbolumtar/ch01s02.html>

¹⁹⁵ Lhote, Henri, i.m. 203. p.

* A francia, angol, olasz és román nyelvű szövegeket fordította DZM.